

Kandidaat voor de raad

***Rekrutering en selectie van kandidaten voor de
gemeenteraadsverkiezingen in 2022
(en in 2018, 2014, 2010 en 2006)***

Prof. dr. Marcel Boogers (UT)
Prof. dr. Gerrit Voerman (RUG)

Maart 2023

UNIVERSITEIT TWENTE.

**rijksuniversiteit
groningen**

Inhoudsopgave

<u>1</u>	<u>INLEIDING</u>	<u>3</u>
<u>2</u>	<u>ONDERZOEKSOPZET</u>	<u>5</u>
2.1	CONTEXT VAN HET KANDIDAATSTELLINGSPROCES	5
2.2	DE WIJZE VAN KANDIDAATSTELLING	7
2.3	RESULTATEN VAN HET KANDIDAATSTELLINGSPROCES	7
2.4	ONTWIKKELINGEN IN BEELD GEBRACHT	8
2.5	ONDERZOEKSAANPAK	8
<u>3</u>	<u>PARTIJORGANISATIE</u>	<u>10</u>
3.1	INLEIDING	10
3.2	PARTIJLEDEN	10
3.3	FUNCTIONEREN PARTIJORGANISATIE	16
3.4	LIJSTVERNIEUWING	18
3.5	STEUN PARTIJORGANISATIE BIJ KANDIDAATSTELLING	20
3.6	CONCLUSIE: PARTIJORGANISATIE BIJ KANDIDAATSTELLING	21
<u>4</u>	<u>WAARDERING RAADSLIDMAATSCHAP</u>	<u>22</u>
4.1	INLEIDING	22
4.2	VERTREKKENDE RAADSLEDEN	22
4.3	REDENEN OM ZICH NIET MEER OPNIEUW KANDIDAAT TE STELLEN	23
<u>5</u>	<u>KANDIDAATSTELLING</u>	<u>25</u>
5.1	INLEIDING	25
5.2	START VOORBEREIDINGEN KANDIDAATSTELLING	25
5.3	WERVINGSMETHODEN	26
5.4	WERVING ONDER NIET-PARTIJLEDEN	29
5.5	SELECTIE EN SELECTIECRITERIA KANDIDAAT-RAADSLEDEN	30
5.6	SELECTIE WETHOUDERSKANDIDATEN	31
5.7	SCREENING OP INTEGRITEITSRISICO'S	32
5.8	INVLOED LEDEN OP KANDIDATENLIJST	34
5.9	REKRUTERING BESCHOUWD	35

6	RESULTATEN KANDIDAATSTELLING	36
6.1	INLEIDING	36
6.2	KENMERKEN KANDIDATEN	36
6.3	VOLDOENDE GESCHIKTE KANDIDATEN	40
6.4	MOGELIJKE OORZAKEN VAN KANDIDAATSTELLINGSPROBLEMEN	44
6.5	OPLOSSINGSSTRATEGIEËN VAN DE PARTIJEN	45
6.6	KANDIDAATSTELLING WETHOUDERS	46
7	NAAR EEN VERKLARING	47
7.1	INLEIDING	47
7.2	RESULTATEN KANDIDAATSTELLING VERKLAARD	49
8	TOT SLOT	51

1

Inleiding

‘De raad kom je zo in – als je wil’, aldus *NRC* zo’n anderhalf jaar voor de gemeenteraadsverkiezingen van 14, 15 en 16 maart 2022, toen de partijen druk bezig waren met het zoeken naar kandidaten. ‘Je hoeft bij wijze van spreken je vinger maar op te steken of je staat al op de lijst’, aldus een projectleider van het Kennispunt Lokale Politieke Partijen.¹ Op het eerste gezicht lijkt dit wat vreemd. De lokale afdelingen van de landelijke partijen en de lokale partijen stelden in 333 gemeenten in totaal maar liefst 54.994 kandidaten voor de 8.237 zetels in de gemeenteraden.² Dat komt neer op bijna zeven kandidaten per zetel. Aanbod genoeg, zo lijkt het, maar dat valt toch tegen. Vooral in kleinere gemeenten is het voor partijen vaak lastig voldoende geschikte mensen te vinden – en dat terwijl de rekrutering van competente kandidaat-raadsleden (en -wethouders) naast de opstelling van het verkiezingsprogramma van groot belang is voor de gemeenteraadsverkiezingen. De werving en selectie van raadskandidaten bepaalt immers op wie de kiezers hun stem kunnen uitbrengen, waarmee deze rekrutering ook cruciaal is voor de samenstelling van de gemeenteraad.³ Als partijen er niet in slagen voldoende geschikte kandidaten te vinden voor het raadslidmaatschap – maar ook voor het wethouderschap –, dan kan dat problemen opleveren voor de kwaliteit van het lokaal bestuur.

Sinds 2006 doen wij in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) onderzoek naar de werving en selectie van kandidaat-raadsleden en -wethouders door de aan de gemeenteraadsverkiezingen deelnemende politieke partijen. Dit onderzoek naar de kandidaatstelling voor de raadsverkiezingen van 2022 is een vervolg hierop. Hiermee kunnen we voor vijf achtereenvolgende verkiezingen nagaan in welke mate partijen problemen hebben ervaren bij de kandidaatstelling en wat daarvan de voornaamste oorzaken zijn. Door

¹ Lizanne Schipper, ‘De raad kom je zo in – als je wil’, in: *NRC*, 15 oktober 2020.

² Nederlandse Vereniging voor Raadsleden (NVR), *Nieuwe raadsleden 2022. Een onderzoek naar het aantal nieuwe raadsleden in de gemeenteraad* (Den Haag, 2022), 2; zie www.raadsleden.nl/sites/www.raadsleden.nl/files/documenten/nieuwe_raadsleden_2022.pdf (geraadpleegd 5 januari 2023); zie ook Serena Frijters en Xander van Uffelen, ‘55 duizend kandidaten voor de raad. Wie zijn zij?’, in: *de Volkskrant*, 15 maart 2022.

³ Het is ook mogelijk dat mensen zich individueel kandidaat stellen voor de gemeenteraad, al gebeurt dat bijna nooit.

deze systematische aanpak over een periode van zestien jaren met vijf onderzoeksmomenten krijgen we een goed beeld van ontwikkelingen in het kandidaatstellersproces en van de achtergronden hiervan.

In deze rapportage maken we steeds onderscheid tussen de afdelingen van de landelijke partijen en de lokale partijen, die we definiëren als politieke organisaties die maar in één gemeente aan de raadsverkiezingen deelnemen en niet gelieerd zijn aan een landelijke partij.⁴ In het onderstaande geven we allereerst inzicht in de verschillende contextfactoren die de kandidaatstelling kunnen beïnvloeden en beschrijven we een aantal relevante aspecten van het kandidaatstellersproces. Hierna geven we een inzicht in het feitelijke kandidaatstellersproces en de ontwikkelingen die zich hierin hebben voltrokken. Tot slot presenteren we de resultaten van een analyse van factoren die de verschillende aspecten van de kandidaatstelling kunnen verklaren.

⁴ Marcel Boogers en Gerrit Voerman, *De lokale partij: profiel, organisatie en vertegenwoordiging* (Den Haag, 2020), 11; zie:

pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/165782386/lokale_partijen_profiel_en_organisatie.pdf. In dit onderzoek is ook gevraagd naar mogelijke problemen die lokale partijen bij de kandidaatstelling voor de gemeenteraadsverkiezingen hebben ervaren. De uitkomsten daarvan zijn niet in deze rapportage opgenomen, omdat de lokale partijen in dit onderzoek – anders dan in 2006, 2010, 2014, 2018 en 2022 – zo'n anderhalf jaar na de raadsverkiezingen zijn geënquêteerd. Dit relatief late tijdstip kan de perceptie van het (mogelijk) problematische karakter van de respondenten hebben beïnvloed.

Zie voor een analyse van de rekrutering van kandidaten door lokale afdelingen (gebaseerd op de enquête van 2018): Simon Otjes, Marcel Boogers en Gerrit Voerman, 'Getting Party Activists on Local Lists. How Dutch Local Party Branches Perform Their Recruitment Function', in: *Politics of the Low Countries 2* (2020), nr. 2, 148-168.

2

Onderzoeksopzet

In dit onderzoek staan de volgende vragen centraal:

Hoe is de werving en selectie van kandidaat-raadsleden en -wethouders verlopen in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022?

In welke mate hebben (lokale afdelingen van) politieke partijen hierbij problemen ondervonden en welke oorzaken liggen daaraan ten grondslag?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, is het van belang een helder onderscheid te maken tussen relevante contextfactoren (partijorganisatie, gemeente en functie) en aspecten van kandidaatstelling (de wijze van kandidaatstelling en de resultaten hiervan).

2.1 Context van het kandidaatstellingsproces

Het kandidaatstellingsproces wordt medebepaald door de context waarin deze zich voltrekt. Hierbij kunnen drie verschillende aspecten worden onderscheiden:

- a) **Partijorganisatie:** allereerst is de partijorganisatie van belang. Dit is immers de instantie die (potentieel) geïnteresseerden voor een politieke functie werft, selecteert en kandideert. Van belang hierbij is:
 - Intern functioneren partijorganisatie: *aantal leden, percentage actieve leden, problemen met opvullen vacatures in organisatie, oordeel over functioneren partij.* Partijen met een vitale organisatie hebben een groter rekruteringspotentieel (meer actieve leden) en zijn in beginsel aantrekkelijker voor potentiële raadskandidaten (betere ondersteuning door de organisatie).
 - Extern functioneren partijorganisatie: *het aantal zetels in de gemeenteraad, het al dan niet dragen van bestuursverantwoordelijkheid.* Partijen met een substantiële vertegenwoordiging in de raad en/of B&W zijn aantrekkelijker voor potentiële raads- en wethouderskandidaten uit hun ledenbestand omdat zij hun meer mogelijkheden tot beleidsbeïnvloeding te bieden hebben dan partijen met een meer marginale positie.

- Ondersteuning bij de kandidaatstelling: *ondersteuning door het landelijke partijbureau* (voor zover van toepassing). De mate waarin lokale afdelingen professioneel worden geassisteerd bij de kandidaatstelling en de wijze waarop dat gebeurt, kan het voor deze afdelingen gemakkelijker maken om raads- en wethouderskandidaten te vinden.
 - Vertrekkende raadsleden: *aantal raadsleden van de partij dat zich niet opnieuw kandideert*. Behalve dat dit een indicator kan zijn voor de (ervaren) aantrekkelijkheid van het raadslidmaatschap van de betreffende partij, geeft dit ook inzicht in de omvang van de rekruteringsstaak: hoe meer raadsleden zich niet meer kandideren, des te meer nieuwe kandidaten moeten worden geworven.
- b) **Gemeente**: de tweede relevante contextfactor is de gemeente waarbinnen de partijen actief zijn en hun raads- en wethouderskandidaten werven.
- Gemeentegrootte: *inwonertal*. In een grote gemeente met meer inwoners is het rekruteringspotentieel voor raadskandidaten vanzelfsprekend groter dan in kleinere gemeenten. Dat kan nog worden versterkt door het gegeven dat de vergoeding voor raadsleden in grotere gemeenten hoger is, waardoor het raadslidmaatschap voor kandidaten aantrekkelijker wordt.
 - Gemeentelijke programma's: *door de gemeente georganiseerde, partij-overstijgende activiteiten om burgers voor het raadslidmaatschap te interesseren*. Deze activiteiten vergroten het reservoir waaruit partijen geschikte kandidaten kunnen rekruteren.
- c) **Functie**: de laatste set contextfactoren betreft het aanzien van en de waardering voor het raadslidmaatschap en het wethouderschap. De mate waarin deze functies aantrekkelijk worden gevonden, bepaalt mede of men zich hiervoor (opnieuw) wil kandideren. Kosten- en batenfactoren die hierbij een rol spelen zijn:
- *Ervaren tijdsbesteding*
 - *Ervaren complexiteit van het werk*
 - *Ervaren risico's van agressie en bedreiging*
 - *Ervaren billijkheid van de financiële vergoeding*

2.2 De wijze van kandidaatstelling

Voor het vaststellen van de wijze waarop partijafdelingen en lokale partijen kandidaten werven en selecteren, zijn de volgende aspecten van belang:

- a) **Eisen aan raadskandidaten.** Om een beter beeld te krijgen waarom het voor partijen lastig is om aan voldoende *geschikte* kandidaten te komen, is het belangrijk te weten welke eisen zij aan kandidaten stellen. Onderscheiden eisen zijn onder andere vakinhoudelijke kennis, politieke ervaring en contacten in de samenleving.
- b) **Integriteitstoets.** Met het oog op actuele discussies over ondermijning van het openbaar bestuur en oproepen aan partijen om raads- en wethouderskandidaten te screenen op mogelijke belangenverstrengeling en andere integriteitsrisico's, is het van belang na te gaan in hoeverre partijen hieraan gehoor hebben gegeven. Als zij dat niet hebben gedaan, is het relevant te weten waarom.
- c) **Methoden om kandidaten te werven.** Op welke manier zijn mogelijke kandidaten benaderd en welke vernieuwende werkwijzen zijn daarbij eventueel toegepast? Wat zijn de ervaringen met de verschillende methoden?
- d) **Werving buiten de partijorganisatie.** In het verlengde van de aanpak om kandidaten te rekruteren speelt de vraag of, en zo ja in hoeverre, partijen zich bij hun zoektocht naar kandidaten hebben beperkt tot hun eigen partijorganisatie. Zoals eerdere door ons uitgevoerde onderzoeken lieten zien, weten partijen hun rekruteringspotentieel steeds meer te vergroten door buiten hun eigen partij bestuurlijk talent te werven. Het is de vraag of deze trend zich heeft doorgezet.

2.3 Resultaten van het kandidaatstellingsproces

De laatste set aspecten van het kandidaatstellingsproces hebben betrekking op de resultaten ervan. Wie zijn kandidaat gesteld en in welke mate heeft het moeite gekost deze kandidaten te vinden?

- a) **Sociaal-demografische kenmerken kandidaten.** Nagegaan is in welke mate vrouwen, jongeren en mensen met een migratieachtergrond op de kandidatenlijsten vertegenwoordigd zijn. Sinds 2018 is ook onderzocht in welke mate mensen met een praktische opleiding (niet-HBO of -WO) zijn gekandideerd.
- b) **Beoordeling kandidaten.** Nagegaan is in hoeverre de kandidaten volgens de partijen hebben voldaan aan de onder 2.2a genoemde kwaliteitseisen. Hierdoor was het mogelijk een indruk te krijgen in welke mate partijen bij de kandidaatstelling concessies hebben gedaan aan hun eigen selectiecriteria.

- c) **Ervaren problemen bij kandidaatstelling.** Nagegaan is in hoeverre partijen problemen hebben ondervonden bij het vinden van geschikte kandidaten. De redenen hiervoor worden gevraagd onder 2.1c. Verder is nagegaan of andere van de bovengenoemde factoren van invloed zijn geweest op het zich voordoen van kandidaatstellingsproblemen.

2.4 Ontwikkelingen in beeld gebracht

Omdat nagenoeg alle aspecten die hierboven zijn genoemd in eerdere edities van dit onderzoek aan de orde zijn geweest, zijn we in staat om vanaf 2006 longitudinale vergelijkingen te maken – dat wil zeggen, met inbegrip van de raadsverkiezingen van 2022, op vijf momenten in de periode 2006-2022. Hiermee kunnen relevante ontwikkelingen door de tijd heen helder in beeld worden gebracht. Dat geldt in ieder geval voor de rekrutering en selectie van raadskandidaten; de kandidaatstelling van wethouders is in de editie van 2014 niet onderzocht.

2.5 Onderzoeksaanpak

Tussen 1 april en 17 juni 2022 is een enquête gehouden onder bestuursleden en/ of lijsttrekkers van lokale partijafdelingen en van partijen. De partijbureaus van CDA, ChristenUnie, D66, GroenLinks, PvdA, SGP en VVD waren bereid een door de onderzoekers opgestelde email met daarbij een aanbeveling tot deelname van het betreffende partijbureau te versturen naar alle afdelingssecretarissen.⁵ In deze email was een link opgenomen van de online vragenlijst; door deze aan te klikken kon direct de enquête worden ingevuld. Verder zijn alle lokale partijen die hebben deelgenomen aan de gemeenteraadsverkiezingen uitgenodigd mee te doen aan het onderzoek. De emailadressen werden verzameld via de sites van de gemeenten of via de gemeentelijke opgaven van de ingediende kandidatenlijsten. De respons bedroeg 26,0% (zie tabel 1), wat lager dan in 2018 (28,5%). In de eerdere edities van het onderzoek lag de respons aanzienlijk hoger: 58,8% in 2006, 60,9%

⁵ Van alle deelnemende landelijke partijen zijn BIJ1, GO en JA21 niet benaderd omdat ze in slechts één of enkele gemeenten deelnamen aan de raadsverkiezingen. Ook de BBB is niet aangeschreven; deze partij deed evenmin mee aan de raadsverkiezingen, maar sloot wel 'bondgenootschappen' met zo'n twintig lokale partijen die wel deelnamen (zie: Marit Willemsen, 'Stem op lokale partij is stem op BBB', in: *NRC*, 10 maart 2022). De SP en de Fryske Nasjonale Partij (FNP) gaven aan niet te willen meewerken aan het onderzoek. De PvdD was daartoe wel bereid, maar kon om technische redenen niet in het onderzoek worden opgenomen omdat deze partij geen lokale afdelingen kent. Als gevolg van een communicatiestoornis zijn de tien afdelingen van Volt die aan de raadsverkiezingen deelnamen niet aangeschreven. Tot slot hebben 50PLUS, BVNL, DENK, FVD en PVV niet gereageerd op ons verzoek tot deelname aan het onderzoek.

in 2010 en 52,0% in 2014. Net zoals bij de voorgaande onderzoeken zijn de gegevens zodanig gewogen dat de partijsamenstelling van de onderzoekspopulatie overeenkomt met het geheel van alle partijen dat aan de raadsverkiezingen heeft deelgenomen. Op die manier kan een representatief beeld worden gegeven van de kandidaatstelling bij gemeenteraadsverkiezingen tussen 2018 en 2022 (zij het wat minder in het geval van de VVD en D66, gezien het relatief geringe aantal afdelingen dat aan de enquête heeft deelgenomen).

Tabel 1. Aantal partijen dat is benaderd voor het onderzoek en dat heeft deelgenomen, alsmede responspercentages, 2022

	Aantal benaderd	Aantal deelgenomen	Respons (%)
VVD	318	15	4,7
D66	269	8	3,0
CDA	328	67	20,4
PvdA ^{a)}	277	89	32,1
GroenLinks	227	73	32,2
ChristenUnie ^{b)}	175	25	14,3
SGP ^{c)}	96	18	18,8
<i>Totaal landelijke partijen</i>	1690	295	17,5
Lokale partijen ^{d)}	888	376	42,3
Totaal	2578	671	26,0

^{a)} Exclusief 26 lokale partijen met PvdA-deelname die niet meer zichtbaar is in de naam (bijvoorbeeld 'Progressief' + naam gemeente); deze zijn als lokale partij benaderd.

^{b)} In 140 gemeenten zelfstandig meegedaan en in 36 gemeenten met een gezamenlijke lijst. In 34 gevallen met de SGP en twee keer in een ander samenwerkingsverband: in Oegstgeest (voorheen ChristenUnie-raadslid in de CDA-fractie) en in Waddinxveen (de ChristenUnie nam deel in de Protestantse Combinatie Waddinxveen). Laatstgenoemde gezamenlijke lijst is niet meegeteld; deze combinatie is als lokale partij benaderd.

^{c)} In 62 gemeenten met een zelfstandige SGP-lijst meegedaan aan de gemeenteraadsverkiezingen en in 34 gemeenten in samenwerking met de ChristenUnie. Verder nog in drie gemeenten in een ander samenwerkingsverband: Protestantse Combinatie Waddinxveen, Protestants-Christelijke Groepering Buren en Protestants-Christelijke Groepering Wijk bij Duurstede. Deze drie gezamenlijke lijsten zijn niet meegeteld; deze combinaties zijn als lokale partij benaderd.

^{d)} Omdat er in veel gemeenten meerdere lokale partijen aan de verkiezingen deelnamen is het aantal lokale partijen fors hoger dan het aantal gemeenten waar gemeenteraadsverkiezingen zijn gehouden.

3

Partijorganisatie

3.1 Inleiding

Voordat het electoraat bepaalt welke kandidaten gekozen worden in de gemeenteraad, bepalen de leden van de lokale partijen en de afdelingen van de landelijke partijen – het selectoraat – wie er kandidaat wordt gesteld en wie niet. Voor de selectie van de kandidaten is het wel nodig dat er eerst kandidaten worden geworven. De mate waarin partijen daarin succesvol zijn is van een aantal factoren afhankelijk. Daarbij kan allereerst worden gedacht aan het ledental en ontwikkeling die zich hierin voltrekt: met veel (actieve) leden heeft een partij veel potentiële kandidaten. Het wervingspotentieel van partijen zal verder afhangen van de positie van een partij in het politieke landschap en haar electorale vooruitzichten. Een grote coalitiepartij met electorale winstkansen heeft meer politieke carrièreperspectieven te bieden dan een kleine oppositiepartij waarvoor bij de verkiezingen verlies verwacht wordt. Ook de mate waarin dit wervingspotentieel moet worden aangesproken is van belang: als veel zittende raadsleden zich niet meer opnieuw kandideren (omdat zij zelf niet meer willen of omdat hun partij het aantal zittingstermijnen reglementair heeft gelimiteerd), dan moeten er veel nieuwe kandidaten worden geworven. De mate waarin partijafdelingen hierin succesvol zijn, zal tot slot ook afhangen van de ondersteuning die het landelijk partijbureau kan bieden. Lokale partijen moeten het zonder dergelijke assistentie stellen.

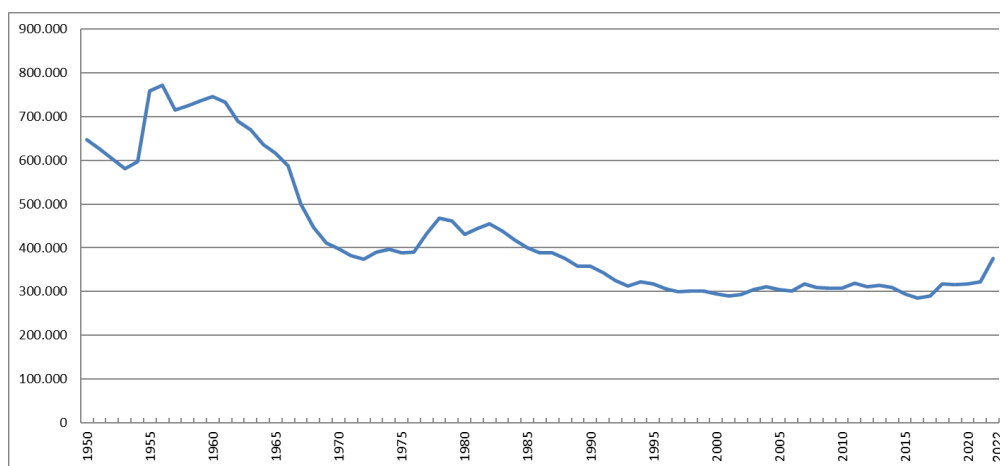
3.2 Partijleden

Landelijke partijen

Dat de rekrutering van kandidaten makkelijker gaat wanneer partijen veel leden hebben, ligt voor de hand. Vergeleken met de periode na de Tweede Wereldoorlog is het gezamenlijke ledental van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen echter aanzienlijk teruggelopen. De afgelopen decennia schommelde het rond de 300.000 leden. Dat is een stuk lager dan in de jaren tachtig van de vorige eeuw, toen het totaal nog ruim boven de 400.000 leden lag (zie figuur 1). In 2016 bereikte het gezamenlijke ledental een naoorlogs dieptepunt met bijna 287.000 leden. In dat jaar was 2,2% van de kiesgerechtigden lid van een partij die in de Tweede Kamer zitting had. In 1956 bedroeg deze zogeheten ‘organisatiegraad’ nog 12,5%. Vervolgens trad een daling in, tot onder de 3% in de jaren negentig. Sindsdien schommelt de organisatiegraad tussen 2,3% en 2,8% (zie tabel 2).

In de jaren voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 nam het gezamenlijke ledental weer behoorlijk toe, wat vooral op het conto van FVD kan worden geschreven. In januari 2022 telde deze partij bijna 59.000 leden (zie tabel 4). Het gezamenlijke ledental bedroeg toen 374.000, tegen 317.000 aan het begin van 2018. Dat betekent een toename van zo'n 57.000 leden (18%).

Figuur 1. Gezamenlijke ledental van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, 1950-2022

Bron: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP), Rijksuniversiteit Groningen, zie www.dnpp.nl

Tabel 2. Percentage kiesgerechtigden dat lid is van een politieke partij, 1956-2022 (%)

1956	1967	1977	1986	1994	2006	2017	2022
12,5	6,6	4,4	3,5	2,8	2,4	2,3	2,8

Bron: DNPP, zie www.dnpp.nl

Tegenover de toename van het gezamenlijke ledental van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen is het aantal zetels bij de reguliere gemeenteraadsverkiezingen door de bank genomen afgenomen, als gevolg van gemeentelijke herindelingen (zie tabel 3). Door de groei van het aantal inwoners in gemeenten kan het aantal raadszetels echter ook stijgen, maar deze effecten zijn geringer dan de gevolgen van het krimpende aantal gemeenten in Nederland voor het aantal raadszetels. Dat het aantal zetels bij de reguliere raadsverkiezingen in 2018 tegen de

trend in lager was dan in 2022, heeft waarschijnlijk te maken met het betrekkelijk hoge aantal herindelingsverkiezingen in 2018 (in 45 van de 380 gemeenten).⁶

Tabel 3. Aantal raadszetels, 1994-2018

1994	1998	2002	2006	2010	2014	2018	2022
11.072	10.156	9.080	8.830	8.654	8.384	8.030	8.237

Bron: CBS-verkiezingsstatistieken en kiesraad.nl

Tabel 4. Ledentallen van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde politieke partijen in het jaar van de raadsverkiezingen (per 1 januari), 2006-2022

	2006	2010	2014	2018	2022
BBB	-	-	-	-	2.376
BIJ1	-	-	-	-	5.218
BVNL	-	-	-	-	4.287
CDA	69.000	67.592	56.310	46.630	34.832
ChristenUnie	24.156	26.140	23.631	25.071	26.159
D66	11.059	18.507	23.767	28.820	31.830
DENK	-	-	-	3.488	3.507
FVD	-	-	-	22.884	58.890
GroenLinks	21.383	21.315	22.393	28.429	33.444
JA21	-	-	-	-	4.843
LPF	1.274	-	-	-	-
PvdA	61.913	54.504	52.317	45.040	40.540
PvdD	-	10.310	12.254	16.156	23.811
SGP	26.400	27.162	29.964	30.399	29.878
SP	44.853	46.507	44.240	36.465	32.496
Volt	-	-	-	-	12.397
VVD	40.157	35.465	33.498	27.692	26.550
50 Plus	-	-	10.428	6.081	2.940
<i>Totaal</i>	<i>300.195</i>	<i>307.502</i>	<i>308.846</i>	<i>317.325</i>	<i>373.998</i>

Bron: www.dnpp.nl

Bij het algemene beeld dat figuur 1 laat zien is echter een belangrijke kanttekening te maken. Niet alle partijen zien namelijk hun ledental dalen. In de onderzoeksperiode 2006-2022 verloren eigenlijk alleen CDA, PvdA en VVD nagenoeg constant

⁶ Zie <https://nos.nl/artikel/2223623-bekijk-hier-alle-uitslagen-van-de-verkiezingen> (geraadpleegd 1 maart 2023).

leden (zie tabel 4). Deze drie zijn niet alleen in de Haagse politiek, maar ook op lokaal niveau traditionele bestuurderspartijen, die bovendien in bijna alle gemeenten aan de raadsverkiezingen deelnemen – al lukte dat de PvdA in 2022 niet meer op eigen kracht. Het ledental van het CDA liep sinds 2006 met bijna de helft terug, van de VVD met een derde en van de PvdA met een zesde. Ook de ledenaanhang van de SP kromp, met ruim een kwart. Afgezien van de ChristenUnie, wier ledental min of meer stabiel is gebleven, laten andere partijen wel een ledentoeename zien. De SGP groeide licht, GroenLinks behoorlijk, D66 aanzienlijk en de PvdD enorm. Zoals al vermeld vertoonde FVD een spectaculaire toename van zijn ledental.⁷ De ledengroei van deze partijen compenseerde het verlies dat CDA, PvdA en VVD moesten incasseren.

Partijafdelingen

Wanneer de landelijke partijen leden winnen of verliezen, wil dat niet zeggen dat hun afdelingen hetzelfde beeld vertonen, zoals tabel 5 weergeeft. Gevraagd naar de ontwikkeling van het ledental van hun afdeling, meldde in 2022 ruim een derde van de afdelingen dat dat de laatste jaren was gedaald; eveneens ruim een derde gaf aan dat het stabiel was gebleven en 30% rapporteerde dat het ledental was gestegen – minder dan in 2018 maar ongeveer hetzelfde aandeel als in de hele onderzoeksperiode 2006-2022.

Tabel 5. Ontwikkeling ledental van de partijafdelingen en de lokale partijen, 2006-2022 (in %)

	gedaald					stabiel					gestegen				
	'06	'10	'14	'18	'22	'06	'10	'14	'18	'22	'06	'10	'14	'18	'22
CDA	61	39	63	56	85	34	50	33	35	14	5	11	4	9	1
ChristenUnie	18	14	35	15	24	54	65	56	45	36	28	21	9	39	40
D66	42	1	5	0	13	48	7	30	20	25	11	92	65	80	62
GroenLinks	6	8	53	0	8	45	59	40	19	43	49	33	7	81	49
PvdA	9	58	48	45	38	55	38	44	46	51	36	4	8	9	11
SGP	11	19	5	17	22	51	47	29	43	61	38	34	66	40	17
SP	2	34	-	-	-	11	40	-	-	-	87	26	-	-	-
VVD	52	35	54	28	33	37	46	35	44	33	11	19	11	28	34
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>30</i>	<i>29</i>	<i>42</i>	<i>26</i>	<i>35</i>	<i>43</i>	<i>43</i>	<i>38</i>	<i>35</i>	<i>35</i>	<i>27</i>	<i>28</i>	<i>20</i>	<i>39</i>	<i>30</i>
Lokale partijen	11	12	13	10	12	45	43	39	42	37	44	45	49	48	51
Totaal	27	26	32	20	28	43	43	38	37	35	30	30	30	42	37

⁷ Overigens moet erop worden gewezen dat ook de partijen met een dalend ledental jaarlijks ook duizenden nieuwe leden inschrijven; zij moeten er echter meer uitschrijven.

Partijen die leden winnen hebben niet zelden ook een aantal afdelingen waar het ledental afneemt, zoals D66 en GroenLinks. Omgekeerd kunnen partijen die met (groot) ledenverlies kampen bogen op afdelingen die het ledental zien toenemen, al zijn dat er bij het CDA (1%) en de PvdA (11%) maar weinig. Tabel 5 laat daarmee goed zien dat achter de ontwikkeling van het ledental van de partijen op landelijk – geaggregeerd – niveau tegengestelde trends op afdelingsniveau schuil kunnen gaan: dat kan een indicatie zijn dat de (on)aantrekkelijkheid van een partij voor kiesgerechtigden om lid te worden wellicht ook afhangt van lokale omstandigheden. Die constatering is niet alleen relevant met betrekking tot de ledenwerving, maar ook voor de rekrutering van kandidaten en de mogelijke problemen die zich daarbij voordoen.

Het gemiddeld aantal leden per afdeling laat in 2022 vergeleken met de voorgaande metingen een opmerkelijke stijging zien. Waar het gemiddelde ledental tussen 2006 en 2018 steeds schommelde rond de 150, stijgt die in 2022 naar iets meer dan 200 (zie tabel 6). Dit kan te maken hebben met de samenvoeging van kleinere afdelingen in grotere, zoals sommige partijen de laatste jaren hebben doorgevoerd. De gemiddelde ledentallen in de kleinste gemeenten (<20.000 inwoners) en grote steden (>100.000 inwoners) namen in 2022 juist af, ten opzichte van 2018 met 12% respectievelijk 6%. De daling van het gemiddelde ledental in de kleinste gemeenten in de onderzoeksperiode is aanzienlijk: van 78 in 2010 naar 57 in 2022.

Tabel 6. Gemiddeld ledental lokale partijen en afdelingen van landelijke partijen naar gemeentegrootteklasse, 2006-2022

	Gemeentegrootte in 1000-tallen inwoners	gemiddeld ledental					gemiddeld aantal actieve leden					aandeel actieve leden (als percentage van ledental)				
		'06	'10	'14	'18	'22	'06	'10	'14	'18	'22	'06	'10	'14	'18	'22
Lokale partijen	<20	55	52	49	56	51	19	18	16	31	15	45	49	41	56	37
	20-50	74	67	58	54	47	22	20	20	28	16	39	47	45	53	39
	50-100	75	57	57	61	45	21	19	18	29	19	46	44	49	47	43
	>100	122	81	101	62	58	23	25	25	41	20	36	37	38	66	47
	Totaal	72	62	60	57	49	21	20	19	31	17	42	46	44	54	40
Landelijke partijafdelingen	<20	72	78	66	65	57	17	17	16	22	14	31	29	31	34	28
	20-50	105	109	100	96	115	22	22	21	28	19	27	26	27	30	22
	50-100	182	182	142	137	144	30	27	25	34	28	21	21	23	25	23
	>100	416	502	470	523	490	56	63	56	89	56	17	16	17	17	15
	Totaal	140	158	145	159	201	25	26	25	44	29	26	25	26	28	21
Totaal	<20	70	75	60	61	54	17	17	16	27	15	32	32	34	45	32
	20-50	100	102	87	96	91	22	21	20	30	18	29	29	33	32	28
	50-100	167	161	110	111	121	29	26	23	36	26	25	25	32	32	27
	>100	384	465	376	346	405	53	60	48	122	49	19	17	22	35	20
	Totaal	130	143	117	121	154	24	25	23	37	25	28	28	32	31	27

Daar waar het gemiddelde ledental in 2022 stijgt, laat het gemiddeld aantal actieve leden ten opzichte van 2018 juist een even opmerkelijke daling zien. Daarmee komt het iets boven het niveau van de verkiezingsjaren 2006-2014. Onder actieve leden worden hier leden verstaan die deelnemen aan partijactiviteiten als het onderhouden van de website en sociale media, of die bijvoorbeeld lid zijn van het afdelingsbestuur, de fractie ondersteunen of anderszins actief zijn. Het gemiddelde

aantal actieve leden dat nodig is om de organisatie van de afdeling draaiende te houden – en waaruit geput kan worden bij de selectie van kandidaten – is met 29 dus vrij beperkt. Het aandeel actieve leden in de afdelingen daalde in 2022 naar 21%. Dat percentage is het laagst in de grote steden (>100.000 inwoners), net als in de voorgaande verkiezingsjaren. Het is voortdurend het hoogst in de kleinste gemeenten (<20.000 inwoners). Verontrustend is wel dat in die gemeenten het gemiddeld aantal actieve leden naar 14 zakte – het laagste aantal in de gehele onderzoeksperiode.

Lokale partijen

De gemiddelde ledentallen die zijn gebaseerd op de opgaven van het ledental van de lokale partijen sinds 2006, laten een ononderbroken dalende trend zien (zie tabel 6). Gemiddeld bedroeg het aantal leden in 2006 72 en in 2022 49 – een afname van gemiddeld 23 leden (-32%). Net als bij de afdelingen is de realiteit achter deze cijfers gevarieerder. Ondanks de continue afname van het gemiddelde ledental zijn er ook lokale partijen die stabiel blijven of leden winnen (en het is opvallend dat dit patroon sinds 2006 behoorlijk is constant gebleven). Opmerkelijk genoeg rapporteerde ruim de helft van de lokale partijen in 2022 ledenwinst (zie tabel 5). Een verklaring voor deze discrepantie zou kunnen zijn dat de lokale partijen rond de raadsverkiezingen vaak een aanwas van leden laten zien. Dat past ook bij hun karakter van een kiesvereniging, die in de periode tussen de raadsverkiezingen in rust verkeert en naarmate de verkiezingen dichterbij komen, weer actiever wordt en een beroep op (nieuwe) leden doet.⁸ Dit alles neemt niet weg dat de lokale partijen als groep volgens hun eigen opgave structureel leden lijken te verliezen, in alle gemeentegrootteklassen.

Na een stijging van het gemiddeld aantal actieve leden in 2018 daalde dit in 2022 tot 17, het laagste aantal sinds 2006. Als percentage van het aantal leden kwam het in 2022 uit op 40%, en daarmee enigszins onder het niveau van de periode 2006-2014. Opvallend is dat in de lokale partijen in alle vijf verkiezingsjaren het aandeel gemiddeld actieve leden veel groter is dan in de landelijke partijafdelingen. In 2022 ging het om 40% tegen 21% – bijna twee keer zoveel. Lokale partijen mogen dan wel gemiddeld minder leden tellen dan de afdelingen van de landelijke partijen, hun leden blijken over het algemeen wel actiever te zijn.⁹ Wie lid wordt

⁸ Dit blijven echter speculaties; objectieve uitspraken over de ontwikkeling van de ledenaanhang van de lokale partijen zijn niet mogelijk zolang hun ledentallen niet jaarlijks centraal worden geregistreerd.

⁹ Lokale partijen rapporteren soms meer actieve leden te hebben dan gewone leden. Dat lijkt vreemd, maar dat is het niet: voor deze partijen is het onderscheid tussen leden en

van een lokale partij doet dat vrijwel zeker om deze partij in zijn of haar gemeente te ondersteunen, terwijl leden van afdelingen meestal lid zijn geworden vanwege en via de landelijke partij – alhoewel een zekere invloed van lokale omstandigheden (positief of negatief) niet valt uit te sluiten. Het is aannemelijk dat de afdelingsleden niet allemaal een sterke binding hebben met de gemeentepolitiek en de activiteiten van de lokale partijafdeling; velen van hen zullen zich juist meer betrokken voelen bij de landelijke politiek.

3.3 Functioneren partijorganisatie

De rekrutering en selectie van kandidaten vindt plaats binnen het verband van de partijorganisatie. Daar wordt bepaald aan welke eisen kandidaten moeten voldoen, daar wordt nagedacht over de werving van kandidaten, daar worden ze geselecteerd en uiteindelijk gekandideerd. In de enquêtes vanaf 2014 is gevraagd naar het oordeel over het functioneren van de lokale partijorganisatie.¹⁰

Tabel 7. Oordeel over functioneren partijafdeling, percentage (erg) goed, 2014-2022

	2014	2018	2022
CDA	66	64	51
ChristenUnie	53	41	24
D66	65	65	50
GroenLinks	49	61	43
PvdA	54	49	48
SGP	52	43	41
VVD	65	67	57
<i>Totaal landelijke partijen</i>	59	59	51
Lokale partijen	77	81	69
Totaal	65	67	54

niet-leden nogal diffuus. Mensen die zich actief inzetten voor de partij zijn niet altijd ook formeel lid.

¹⁰ De antwoordcategorieën waren: erg goed, goed, voldoende, slecht, zeer slecht.

Omdat in 2022 ongeveer 93% van de respondenten hier positief over oordeelde (voldoende en (erg) goed; in 2018 85%), zijn in tabel 7 alleen de percentages gepresenteerd van afdelingen en lokale partijen die naar eigen zeggen goed of erg goed functioneren. Afdelingen en lokale partijen met meer (actieve) leden die ook ledengroei rapporteren, zijn het meest positief over hun functioneren.

Vergeleken met 2014 en 2018 zijn lokale partijafdelingen en lokale partijen in 2022 gemiddeld genomen minder tevreden over het functioneren van hun partijorganisatie. In 2022 vindt iets meer dan de helft (51%) van de landelijke partijafdelingen en ruim twee derde (69%) van de lokale partijen dat hun partijorganisatie goed of zeer goed functioneert. De respondenten van lokale partijen zijn dus aanzienlijk vaker content met hun eigen functioneren dan die van de landelijke partijafdelingen, al zijn de verschillen minder groot dan bij eerdere metingen.

Hoewel meer dan de helft van de afdelingen en de lokale partijen positief is over hun eigen functioneren, rapporteren velen van hen problemen bij het vinden van bestuursleden. Zo'n 91% van de afdelingen van de ChristenUnie meldde 'enige/veel moeite' te hebben ondervonden; bij de SGP ging het zelfs om 100%. De VVD is hekkensluiter met 64% van de afdelingen die problemen hadden om leden voor bestuursfuncties te winnen – en dat terwijl de partij al decennialang leden verliest en de afgelopen jaren afdelingen heeft samengevoegd. Gemiddeld gaat het in 2022 om 83% van de partijafdelingen. Lokale partijen hebben minder problemen bij het vinden van nieuwe bestuursleden. In 2022 gaf 69% aan 'enige/veel moeite' te hebben gehad. Net als bij de landelijke partijafdelingen steeg in 2022 ook bij de lokale partijen het percentage dat problemen rapporteerde. Daarmee werd de opgaande lijn die in 2018 zichtbaar werd voortgezet.

Tabel 8. Enige/veel moeite met het vinden van bestuursleden voor afdeling of lokale partij (%), 2014-2022

	2014	2018	2022
CDA	76	76	80
ChristenUnie	79	85	91
D66	61	78	88
GroenLinks	75	79	83
PvdA	74	73	86
SGP	64	80	100
VVD	64	69	64
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>71</i>	<i>74</i>	<i>83</i>
Lokale partijen	49	53	69
Totaal	64	67	78

De ontwikkeling van het ledental van de afdeling of lokale partij (gedaald, gelijk gebleven, gestegen), het oordeel over het functioneren ervan (erg goed, goed, voldoende, slecht, zeer slecht) en de ervaren problemen bij het vinden van nieuwe bestuursleden (geen moeite, nauwelijks moeite, enige moeite, veel moeite) blijken in de praktijk sterk met elkaar samen te hangen. Daarom is op basis van de antwoorden op deze vragen een index gemaakt die de vitaliteit van een lokale partijorganisatie uitdrukt (zie tabel 9). De hoogste score is 10, de laagste 1.¹¹

Tabel 9. Vitaliteit partijafdelingen en lokale partijen, score 1-10, gemiddelde scores, 2014-2022

	2014	2018	2022
CDA	5,2	5,4	4,5
ChristenUnie	5,2	5,5	5,0
D66	6,8	6,6	5,9
GroenLinks	5,1	6,6	5,6
PvdA	5,3	5,3	5,0
SGP	6,5	5,6	5,0
VVD	5,6	5,9	5,9
<i>Totaal landelijke partijen</i>	5,6	5,9	5,3
Lokale partijen	7,0	7,0	6,5
Totaal	6,0	6,3	5,7

De vitaliteitsscores ontlopen elkaar niet erg: de meeste partijafdelingen behaalden een waarde tussen de 4,5 en 6. De VVD en D66 scoren in 2022 beide het hoogst met 5,9; de vitaliteitsscore van het CDA ligt gemiddeld genomen het laagst met 4,5. De gemiddelde score van de landelijke partijafdelingen bedroeg in 2022 5,3 – lager dan in 2018 en 2014. De lokale partijen zijn gemiddeld vitaler met een score van 6,5 in 2022, maar ook deze score ligt lager dan in voorgaande verkiezingsjaren.

3.4 Lijstvernieuwing

Wanneer zittende raadsleden zich opnieuw beschikbaar stellen voor een volgende termijn als raadslid, bepaalt uiteindelijk de afdeling of de lokale partij of zij al dan niet voor een nieuwe kandidatuur in aanmerking komen. Dat kan in bepaalde opzichten op meer generieke wijze – door in de reglementen het aantal zittingstermijnen te beperken. De meeste landelijke partijen kennen een dergelijke formele limiet (niet alleen voor het lidmaatschap van de gemeenteraad, maar ook van de

¹¹ Cronbachs alpha 2014= 0,58; 2018=0,53; 2022=0,57

Provinciale Staten, de Eerste en Tweede Kamer en het Europees Parlement), doorgaans met mogelijkheden tot ontheffing. De afdelingen en lokale partijen kunnen ook op meer specifieke wijze hun raadsleden beoordelen, op basis van een persoonlijke evaluatie. In de enquêtes van 2018 en 2022 is gevraagd of de afdelingen en lokale partijen het functioneren van hun raadsleden evalueren voorafgaand aan de nieuwe raadsverkiezingen. Zoals tabel 10 laat zien, gebeurt dat in het overgrote deel van de gevallen ook: in 2018 bij de lokale partijen gemiddeld iets vaker (89%) dan bij de afdelingen (87%), in 2022 door beide nagenoeg even vaak (83% respectievelijk 84%).

Tabel 10. Evaluatie raadsleden bij einde raadsperiode door afdelingen en lokale partijen (%), 2018 en 2022

	2018	2022
CDA	96	99
ChristenUnie	90	75
D66	83	86
GroenLinks	76	80
PvdA	91	76
SGP	96	88
VVD	90	83
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>87</i>	<i>84</i>
Lokale partijen	89	83
Totaal	88	84

Evaluatie van raadsleden kan ertoe leiden dat een zittend raadslid niet opnieuw wordt gekandideerd of niet een verkiesbaar geachte plaats op de kandidatenlijst toegewezen krijgt. Een afdeling of lokale partij kan er ook voor kiezen om ondanks een positieve evaluatie zittende raadsleden als kandidaat aan de kant te schuiven, omdat het bestuur om electorale redenen de kandidatenlijst geheel of gedeeltelijk wil vernieuwen. Maar het kan natuurlijk ook dat raadsleden zelf beslissen zich niet opnieuw te kandideren. Kortom: er zijn verschillende redenen – aan de vraagzijde en de aanbodkant – waarom zittende raadsleden niet terugkomen op de kandidatenlijst. Door hun afhaken (of wanneer zij op een niet-verkiesbare positie op de lijst worden geplaatst) ontstaat er ruimte op het verkiesbare deel van de lijst – dat wil zeggen: in theorie, want het aantal vrijgekomen ‘nieuwe’ verkiesbare plaatsen

op de kandidatenlijst van een lokale partij of afdeling hangt natuurlijk af van haar (in peilingen zichtbare) electorale vooruitzichten.

Gemiddeld keerde in de gehele onderzoeksperiode zo'n 45% van de zittende raadsleden van de lokale partijen en de afdelingen niet op een verkiesbare plaats terug – met andere woorden: gemiddeld werd 55% van die plaatsen werden bezet door nieuwkomers (zie tabel 11). Dit aandeel is sinds 2006 redelijk constant gebleven. Wel zijn er aanzienlijke fluctuaties zichtbaar bij de partijafdelingen, die wellicht te maken hebben met electorale ontwikkelingen. Zo zullen afdelingen en lokale partijen met weinig raadsleden die veel zetelwinst verwachten naar verwachting minder zittende raadsleden op verkiesbare plaatsen hebben dan afdelingen en lokale partijen met veel raadsleden die zetels denken te gaan verliezen.

Tabel 11. Aandeel nieuwe kandidaten (niet-raadsleden) op verkiesbare plaatsen (%), 2006-2022

	2006	2010	2014	2018	2022
CDA	43	52	59	49	47
ChristenUnie	47	48	55	39	39
D66	70	81	70	59	71
GroenLinks	56	61	59	63	57
PvdA	55	45	24	53	53
SGP	44	32	55	33	30
SP	66	69	-	-	-
VVD	58	64	56	69	51
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>54</i>	<i>56</i>	<i>53</i>	<i>56</i>	<i>52</i>
Lokale partijen	52	59	62	50	62
Totaal	54	57	56	54	55

3.5 Steun partijorganisatie bij kandidaatstelling

Wanneer het partijbureau de afdelingen professioneel bij de kandidaatstelling ondersteunt, kan dat de rekrutering en selectie van kandidaten voor de gemeenteraden (en trouwens ook voor het wethouderschap) vergemakkelijken. Hiernaar gevraagd in de enquêtes vanaf 2010, bleek gemiddeld ongeveer 91% van de afdelingen de assistentie van hun partijbureaus voldoende te achten (zie tabel 12). De mate van tevredenheid varieert wel enigszins in de tijd en tussen partijen, maar is steeds behoorlijk hoog. In 2022 is deze vraag in gewijzigde vorm ook voorgelegd aan de lokale politieke partijen, waarin hen is gevraagd of ze voldoende ondersteuning hebben gekregen van het in februari 2019 ingestelde Kennispunt Lokale

Politieke Partijen. Van hen gaf bijna de helft (49%) hierover tevreden zijn, wat aangeeft dat ze op dit punt een achterstand hebben ten opzichte van de afdelingen van de landelijke partijen.

Tabel 12. Tevreden over ondersteuning door landelijk partijbestuur (of Kennispunt Lokale Politieke Partijen) bij de kandidaatstelling (%), 2010-2022

	'Ondersteuning door partij (of Kennispunt Lokale Politieke Partijen) bij kandidaatstelling is voldoende'			
	2010	2014	2018	2022
CDA	94	92	94	81
ChristenUnie	94	95	91	96
D66	97	94	94	86
GroenLinks	86	89	97	94
PvdA	89	88	92	93
SGP	92	94	96	94
SP	98	-	-	-
VVD	86	86	90	92
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>91</i>	<i>91</i>	<i>92</i>	<i>90</i>
Lokale partijen	-	-	-	49
Totaal	91	91	92	77

3.6 Conclusie: partijorganisatie bij kandidaatstelling

Partijorganisaties stellen kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen, waaraan een uitgebreid wervings- en selectieproces vooraf gaat. Om de uitkomsten van dit proces beter te kunnen duiden, is het derhalve belangrijk te weten hoe partijorganisaties functioneren. Zoals hierboven is gebleken, is het beeld gemengd. Afgaande op hun dalende ledentallen, het oordeel over de partijorganisatie en de moeilijkheden bij het vinden van bestuursleden, hebben lokale partijafdelingen een betrekkelijk lage vitaliteit. Dat geldt met name voor de afdelingen van CDA, PvdA, SGP en ChristenUnie. Die van VVD en D66 hebben over het algemeen meer vitale partijorganisaties. Ook lokale partijen onderscheiden zich in dit opzicht positief: hun organisaties zijn door de bank genomen vitaler dan de partijafdelingen. Overigens vertoont in beide categorieën de vitaliteit een dalende tendens.

Als de mate waarin de afdelingen ondersteund worden door hun landelijke partijbureaus in ogenschouw wordt genomen, ontstaat een ander beeld. De tevredenheid is op dit punt erg hoog. Het Kennispunt blijkt ook, hoewel in mindere mate, in ondersteuningsbehoeftes te voorzien. In hoofdstuk 6 zullen we nagaan in welke mate het functioneren van de partijorganisatie ook werkelijk van invloed is op de uitkomsten van het kandidaatstellingsproces.

4

Waardering raadslidmaatschap

4.1 Inleiding

De laatste set contextfactoren die van invloed is op de kandidaatstelling heeft betrekking op de baten van het raadslidmaatschap (de honorering) en de kosten die daartegenover staan (het tijdsbeslag, bedreigingen, de complexiteit en zwaarte van het raadswerk), alsmede politieke en privé-factoren.

4.2 Vertrekkende raadsleden

Een belangrijke indicator van de aantrekkelijkheid van het raadslidmaatschap is het percentage gemeenteraadsleden dat zich opnieuw kandidaat stelt, alhoewel raadsleden herkandidering natuurlijk niet geheel zelf in de hand hebben (zie 3.4).

Tabel 13. Gemiddeld percentage raadsleden dat zich niet opnieuw kandidaat stelt, 2010-2022

	2010	2014	2018	2022
CDA	27	31	27	30
ChristenUnie	21	22	31	38
D66	13	20	29	10
GroenLinks	31	26	25	33
PvdA	32	30	30	25
SGP	18	26	32	13
SP	25	-	-	-
VVD	27	31	26	30
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>26</i>	<i>27</i>	<i>28</i>	<i>26</i>
Lokale partijen	20	21	18	25
Totaal	25	25	24	25

Zoals tabel 13 laat zien, heeft bij de vier raadsverkiezingen in de periode 2010-2022 zich steeds gemiddeld ruim een kwart van de zittende raadsleden niet meer opnieuw kandidaat gesteld.¹² Dat betekent dat bijna driekwart zich wel weer heeft

¹² Uit onderzoek dat werd uitgevoerd door *Binnenlands Bestuur* en Necker van Naem onder raadsleden in 2020, halverwege de raadsperiode, kwam naar voren dat bijna een derde van hen zeker van plan was om zich in 2022 opnieuw kandidaat te stellen. Een kwart van

gekandideerd; tabel 11 geeft aan dat zij zeker niet allemaal op een verkiesbare plaats zijn gekomen. Het is opvallend dat het percentage raadsleden dat niet voor een nieuwe zittingsperiode heeft geopteerd, bij D66 en de SGP substantieel lager ligt; de doorstroming van raadsleden is hier het geringst. Bij de lokale partijen ligt het aandeel op 25%, iets minder dan bij de afdelingen.

4.3 Redenen om zich niet meer opnieuw kandidaat te stellen

De motieven van raadsleden om af te zien van een nieuwe kandidatuur lopen uiteen, zoals tabel 14 laat zien. Voor een goede interpretatie van deze tabel moet overigens eerst worden opgemerkt dat gepresenteerde percentages voor 2014 en 2018 lastig kunnen worden vergeleken met die voor 2010. Toen voor de raadsverkiezingen van 2014 duidelijk werd dat vanaf 2015 de gemeenten verantwoordelijk zouden worden voor jeugdzorg, werk en inkomen alsmede zorg aan langdurig zieken en ouderen (de drie zogeheten ‘decentralisaties’), is in de enquête van 2014 aan de vraag naar mogelijke oorzaken van rekruteringsproblemen een antwoordcategorie toegevoegd: ‘de complexiteit van nieuwe taken waarvoor de gemeente straks verantwoordelijk wordt’ (zie tabel 14). Deze extra antwoordmogelijkheid compliceert de vergelijking met de beide eerdere verkiezingsjaren. Verder is in 2022 ‘de negatieve sfeer in de gemeenteraad’ als mogelijke vertrekreden aan de vragenlijst toegevoegd.

Tabel 14 geeft aan dat privéfactoren, zoals een verhuizing, de voornaamste reden voor een raadslid vormen om zich niet opnieuw te kandideren: ruim 40% van de respondenten noemde in 2022 dit motief. Politieke aangelegenheden speelden met 8% een betrekkelijk kleine rol, hoewel deze vertrekreden wel vaker werd genoemd dan in 2014 en 2018. Tegenvallende materiële baten waren ook niet van belang: een als onvoldoende beschouwde beloning werd slechts door een paar procent van de respondenten als reden aangewezen waarom zittende raadsleden van een nieuwe kandidatuur afzagen. De kosten van het raadswerk werden vaker aangevoerd. Niet zozeer de ‘complexiteit van de gemeentelijke taken’ en zeker niet de ‘toenemende bedreigingen’, zoals men afgaande op de berichtgeving in de media zou mogen verwachten,¹³ maar vooral het grote tijdsbeslag van het raadswerk – in 2022 werd dit door 32% van de partijafdelingen en partijen genoemd.

‘dacht het wel’ dat te doen, eveneens een kwart twijfelde daarover en 17% wilde zich niet meer kandideren. De animo om door te gaan was daarmee iets lager dan in 2016, toen dit ook werd onderzocht. Zie Yolanda de Koster, ‘Animo raadsleden voor nieuwe termijn daalt, in: *Binnenlands Bestuur*, 2020, week 12, 22-23, 25.

¹³ Het Team Bedreigde Politici (TBP) van de politie kreeg in de eerste negen maanden van 2022 ruim duizend meldingen van bedreiging en opruiing, tegen 588 in het gehele jaar 2021. Zie ‘Steeds meer meldingen van bedreiging politici’;

Een laatste relatief belangrijke reden is de reglementaire beperkingen die de landelijke partijen stellen aan het aantal termijnen dat een raadslid zitting mag hebben in de gemeenteraad (15%); dit bleek vooral het geval bij VVD, CDA en PvdA.¹⁴

Tabel 14. Redenen raadsleden om zich niet opnieuw kandidaat te stellen, meerdere antwoorden mogelijk (%), 2010-2022

	2010	2014	2018	2022
Het grote tijdsbeslag van het raadswerk	37	20	18	32
Politieke redenen	9	5	3	8
Privéredenen (verhuizing en dergelijke)	47	22	21	43
Toenemende bedreigingen lokale politici	1	0	0	0
Onvoldoende beloning van gemeenteraadsleden	2	3	2	2
Wethouderskandidaten staan niet op de lijst	1	1	1	1
Reglementaire beperking raadstermijnen	8	7	7	15
Complexiteit van nieuwe gemeentelijke taken (toegevoegd vanaf 2014)	--	2	2	2
Negatieve sfeer in de gemeenteraad (toegevoegd in 2022)	--	--	--	4
Anders	31	50	19	42

www.politie.nl/nieuws/2022/september/30/00-steeds-meer-meldingen-van-bedreiging-politici.html (geraadpleegd 11 januari 2023).

¹⁴ Onbekend is hoeveel lokale partijen een limiet stellen op het aantal zittingstermijnen van hun raadsleden.

5

Kandidaatstelling

5.1 Inleiding

Om een goed inzicht te krijgen in de wijze waarop partijen hun kandidaten hebben geworven en geselecteerd, is aan de partijafdelingen en lokale partijen gevraagd op welke wijze zij hun kandidaten hebben benaderd en welke selectiecriteria ze daarbij hebben gehanteerd. Sinds 2018 is ook nagegaan of daarbij een toetsing op integriteit heeft plaatsgevonden.

5.2 Start voorbereidingen kandidaatstelling

De voorbereidingen op de kandidaatstelling zijn over het algemeen pas laat gestart, in de periode tussen juli en december 2021 (zie tabel 15). Dat gold vooral voor lokale partijen, waarvan meer dan de helft (53%) in deze periode startte met het benaderen en selecteren van kandidaten. Landelijke partijen zijn vaak wat eerder begonnen met hun kandidaatstelling. Vooral de PvdA en in mindere mate D66 zijn relatief vaak al een jaar eerder gestart met de kandidaatstelling.

Tabel 15. Start voorbereiding op kandidaatstelling, 2022, %

	juli-december 2021	januari-juni 2021	juli-december 2020	januari-juni 2020	eerder
CDA	35	52	11	1	1
ChristenUnie	46	46	4	4	
D66	29	57		14	
GroenLinks	47	43	6	4	
PvdA	32	41	10	12	5
SGP	65	35			
VVD	33	50	17		
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>38</i>	<i>47</i>	<i>8</i>	<i>5</i>	<i>1</i>
Lokale partijen	53	27	7	4	8
Totaal	43	41	8	5	4

5.3 Wervingsmethoden

Tussen de partijen bestonden in 2022 – net als in eerdere verkiezingsjaren – grote verschillen in de wijze waarop ze hun kandidaten werven (zie tabel 16a en 16b). We onderscheiden hierbij interne rekrutering (het actief zoeken naar kandidaten binnen de partij en het doen van een algemene oproep aan de leden) en externe rekrutering (het werven van kandidaten buiten de partij: via contacten in de samenleving, een algemene oproep aan de inwoners van een gemeente en/of het gebruik maken van een gemeentelijk project om kandidaten te vinden).

Interne rekrutering

Twee derde (67%) van de afdelingen van landelijke partijen zocht binnen hun eigen afdeling gericht naar raadskandidaten (iets minder dan in 2018; zie tabel 16a). Dat betekent dat ongeveer een derde dat niet deed, wat toch wel opmerkelijk is.

Tabel 16a. Interne rekrutering: wijze waarop partijen op zoek zijn gegaan naar aspirant-kandidaten, 2014-2022, meerdere antwoorden mogelijk (%)

	actief zoeken naar talenten in partij			algemene oproep aan partijleden	
	'14	'18	'22	'18	'22
CDA	56	66	75	71	67
ChristenUnie	69	75	63	78	71
D66	66	66	43	87	86
GroenLinks	66	74	79	86	86
PvdA	71	68	70	78	83
SGP	70	79	65	52	35
VVD	57	71	75	75	58
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>64</i>	<i>71</i>	<i>67</i>	<i>77</i>	<i>71</i>
Lokale partijen	32	39	44	34	46
Totaal	52	59	60	61	63

Ruim 70% van de afdelingen deed een algemene oproep aan de partijleden, wat iets minder is dan in 2018 (77%). Lokale partijen maakten veel minder gebruik van deze benaderingswijze: slechts 44% zocht binnen de eigen organisatie naar kandidaten (wel wat meer trouwens dan in 2014 en 2018) en 46% deed een oproep onder haar leden.

Externe rekrutering

De afdelingen van het CDA, de ChristenUnie en de VVD benutten voor de werving van kandidaten, net als de lokale partijen, vooral hun contacten in de samenleving (zie tabel 16b). Andere partijen – met name de SGP en D66 – waren hiervan minder gediend. Niettemin oriënteerde in 2022 bijna de helft (48%) van de partijafdelingen en 82% van de lokale partijen zich op deze wijze op mogelijke kandidaten; vier jaar eerder was dat nog twee derde (66%) respectievelijk 87%. Dat komt met name voor de afdelingen neer op een behoorlijke afname.

Tabel 16b. Externe rekrutering: wijze waarop partijen op zoek zijn gegaan naar aspirant-kandidaten, 2014-2022, meerdere antwoorden mogelijk (%)

	via contacten in de samenleving			algemene oproep aan inwoners			via gemeentelijk programma			anders		
	'14	'18	'22	'14	'18	'22	'14	'18	'22	'14	'18	'22
CDA	69	81	71	12	20	29	3	11	8	12	15	4
ChristenUnie	33	58	54	5	0	16	1	0	0	13	9	9
D66	33	47	29	7	7	0	1	17	29	18	1	29
GroenLinks	58	65	49	23	31	21	3	11	21	19	21	12
PvdA	59	58	42	26	32	23	4	7	23	14	18	12
SGP	37	37	35	4	0	0	2	4	0	14	7	24
VVD	51	77	50	8	22	8	3	9	17	5	10	8
<i>Totaal landelijke partijen</i>	53	66	48	13	18	15	3	9	13	13	13	13
Lokale partijen	70	87	82	11	26	26	3	14	11	9	12	9
Totaal	58	73	59	12	22	19	3	11	12	12	13	12

Algemene oproepen (in lokale en regionale media, via sociale media en via internet) aan de inwoners van een gemeente waren in 2022 in geringere mate van belang voor het werven van kandidaten, alhoewel deze benaderingswijze toch door een kwart van de lokale partijen werd gehanteerd; meer dan door de afdelingen van de landelijke partijen. Beide categorieën hadden niet veel baat bij gemeentelijke projecten om inwoners meer bekend te maken met het raadswerk.¹⁵

Tabel 17. Meest succesvolle methode om kandidaten te werven (%), 2022

	Interne rekrutering		Externe rekrutering			
	actief zoeken naar talenten binnen partij	algemene oproep aan partijleden	via contacten in de samenleving	algemene oproep aan inwoners	via gemeentelijk programma	anders
CDA	46	11	39	0	0	4
ChristenUnie	38	16	42	4	0	0
D66	43	29	14	0	0	14
GroenLinks	48	26	12	2	0	12
PvdA	53	29	9	0	0	9
SGP	41	12	24	0	0	24
VVD	50	17	17	8	0	8
<i>Totaal landelijke partijen</i>	46	20	23	2	0	9
Lokale partijen	19	11	60	2	1	6
Totaal	38	17	34	2	0	8

Wanneer gevraagd wordt naar het succes van de wervingsmethoden, blijken de partijafdelingen het vaakst de beste ervaringen te hebben gehad met het scouten van talenten in eigen kring (zie tabel 17). Opmerkelijk is dat niet meer dan 46% van de afdelingen deze methode succesvol noemt, terwijl die voor een politieke partij toch het meest voor de hand ligt: het rekruteren van de kandidaat-volksvertegenwoordigers in de eigen achterban. Contacten in de samenleving leidden zowel bij de ChristenUnie als bij de lokale partijen tot meer succes – de laatsten zelfs in bijna twee derde van de gevallen (60%). Een vijfde van de landelijke partijafdelingen (20%) had succes met een algemene oproep aan de partijleden. Het beeld in 2022 wijkt nauwelijks af van dat in 2018 (niet in tabel 17 opgenomen).

¹⁵ Het gaat hier meestal om de cursus Politiek Actief die ProDemos samen met gemeenten sinds 2013 uitvoert. In 2017 organiseerden 111 gemeenten deze cursus. Zie Julien van Ostaaijen, *Van geïnteresseerd naar geactiveerd. Evaluatie van de ProDemoscursus Politiek Actief bij gemeenten* (Den Haag, 2018).

De categorie ‘anders’ was bij de SGP, D66 en GroenLinks het grootst, wat nieuwsgierig maakt naar de bijzondere wervingsmethoden die daar succesvol bleken. Bij de SGP bleek dat het persoonlijk benaderen van een selectie van de leden door de selectiecommissie en bij D66 was dat het bellen van alle leden en het houden van regionale masterclasses. GroenLinks had goede ervaringen met interne trainingsprogramma’s voor leden en het persoonlijk benaderen van leden en sympathisanten.

5.4 Werving onder niet-partijleden

Aangezien lokale partijen vaak van externe wervingsmethoden gebruik maken, zoals het benaderen van hun contacten in de samenleving en door een algemene oproep aan inwoners, en zeker de eerstgenoemde ook vaak als succesvol aanmerken, ligt het voor de hand dat ze ook niet-partijleden rekruteren. Dat geldt zeker voor lokale partijen (en afdelingen) die kandidaatstellingsproblemen rapporteren, zo blijkt uit nadere analyses.

Tabel 18. Rekrutering van kandidaten onder niet-partijleden (%), 2006-2022

	2006	2010	2014	2018	2022
CDA	41	49	57	65	58
ChristenUnie	18	21	26	47	45
D66	15	14	16	12	14
GroenLinks	47	33	49	39	31
PvdA	38	31	31	48	26
SGP	3	10	2	7	6
SP	6	2	-	-	-
VVD	26	29	24	41	42
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>27</i>	<i>28</i>	<i>32</i>	<i>40</i>	<i>35</i>
Lokale partijen	55	53	66	67	72
Totaal	31	32	43	50	59

Het aandeel lokale partijen dat niet-leden selecteerde, steeg van 67% in 2018 naar 72% in 2022 (zie tabel 18). Dat percentage ligt ongeveer twee keer zo hoog als bij de afdelingen van de landelijke partijen. Dat is niet zo verwonderlijk, aangezien lokale partijen minder kunnen worden gezien als traditionele ledenorganisaties met een scherpe scheidslijn tussen leden en niet-leden¹⁶. Opmerkelijk is dat het aandeel afdelingen van de landelijke partijen dat onder niet-leden rekruteerde juist licht daalde van 40% in 2018 naar 35% in 2022, terwijl de verkiezingsjaren hiervoor juist een stijgende trend te zien gaven. Niettemin is het percentage voor 2022 nog altijd hoger dan dat in de verkiezingsjaren 2006, 2010 en 2014, en toont het aan

¹⁶ Boogers en Voerman, *De lokale partij: profiel, organisatie en vertegenwoordiging*, 26-27.

dat een substantieel deel van de partijafdelingen geen moeite heeft met het rekruteren van kandidaten die geen formele lidmaatschapsband met de partij hebben.

Voor de afdelingen van het CDA (58%), de ChristenUnie (46%) en de VVD (42%) hebben ook niet-leden gerekruteerd, zij het ongeveer net zoveel of wat minder dan in 2018. Voor de gerekruteerde kandidaten die geen partijlid zijn geldt doorgaans wel de verplichting om binnen afzienbare tijd lid te worden. In welke mate dit ook het geval is bij de lokale partijen, is niet bekend; het lidmaatschap lijkt bij deze organisaties traditioneel een minder grote rol te spelen.

5.5 Selectie en selectiecriteria kandidaat-raadsleden

Iets meer dan driekwart van de afdelingen van de landelijke partijen hanteerde in 2022 een profielschets bij de selectie van kandidaat-raadsleden, tegen ruim een derde van de lokale partijen – een fors verschil (zie tabel 19).

Tabel 19. Gebruik van profielschets bij selectie raadskandidaten (%), 2018, 2022

	2018	2022
CDA	65	82
ChristenUnie	74	63
D66	88	86
GroenLinks	84	73
PvdA	90	79
SGP	48	29
VVD	74	92
<i>Totaal landelijke partijen</i>	76	76
Lokale partijen	46	38
Totaal	65	64

De profielschets benoemt eigenschappen, vaardigheden en competenties waaraan de kandidaat idealiter voldoet, zoals authenticiteit, visie en deskundigheid, politieke sensitiviteit, communicatieve vaardigheden en samenwerken in de fractie.¹⁷ De afdelingen van de VVD en D66 hanteerden de profielschets het vaakst, die van de SGP en lokale partijen het minst. Vergeleken met 2018, toen we dit voor het eerst onderzochten, zijn er een aantal verschillen: afdelingen van het CDA en de VVD

¹⁷ Deze aspecten zijn ontleend aan de door het CDA opgestelde 'profielchets raadslid' voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2022; zie d14uo0i7wmc99w.cloudfront.net/Afdelingen/Utrecht/Soest/PDFbestanden/profielchets%20Raadslid.pdf (geraadpleegd 9 februari 2023).

hebben veel vaker gebruik gemaakt van een profielschets bij hun kandidaatstelling, terwijl dit bij de PvdA, GroenLinks, de SGP en de ChristenUnie juist (veel) minder was.

Tabel 20. Waarop heeft de partijafdeling/lokale partij vooral gelet bij de werving van kandidaten? Meerdere antwoorden mogelijk (%), 2014-2022

	bekendheid in samenleving			kennis van relevante beleidsterreinen			politieke ervaring			politieke loyaliteit		
	'14	'18	'22	'14	'18	'22	'14	'18	'22	'14	'18	'22
CDA	64	69	75	61	52	52	27	25	14	16	25	32
ChristenUnie	31	41	38	52	59	42	39	38	29	28	28	50
D66	29	40	14	71	58	43	41	18	57	26	23	0
GroenLinks	33	36	46	59	69	46	42	40	33	29	21	33
PvdA	48	54	42	68	48	47	39	36	40	19	32	34
SGP	23	44	47	53	52	41	39	39	29	48	33	47
VVD	42	46	33	42	53	58	31	29	8	18	31	17
<i>Totaal landelijke partijen</i>	42	52	43	62	54	48	36	31	30	23	26	28
Lokale partijen	45	58	57	41	62	49	17	15	19	16	25	30
Totaal	46	53	47	61	58	48	30	24	26	21	26	29

Bij de selectie van raads kandidaten is in 2022 het meest gelet op hun kennis van relevante beleidsterreinen en hun bekendheid in de samenleving (zie tabel 20). Het laatste criterium is voor de lokale partijen een stuk belangrijker dan voor de afdelingen van de landelijke partijen (57% respectievelijk 43%). Ook het CDA hecht veel belang aan de maatschappelijke bekendheid van de kandidaten. Opmerkelijk is dat politieke ervaring er voor de lokale partijen veel minder toe doet dan voor de afdelingen.

5.6 Selectie wethouderskandidaten

De kandidaatstelling voor wethouders begint formeel pas na de raadsverkiezingen, als de onderhandelende partijen bespreken wie de coalitie gaat vormen, wat het college- of raadsprogramma wordt en wie de wethouderskandidaten zijn. Toch kiezen veel partijen ervoor om vooraf al duidelijkheid te hebben over hun wethouderskandidaten, zeker als ze verwachten na de verkiezingen deel te nemen aan het college van B&W. Het aandeel lokale partijen dat in 2022 vooraf naar wethouderskandidaten heeft gezocht, is behoorlijk toegenomen: de helft koos voor deze strategie, tegen een derde in 2010 en 2018 (zie tabel 21). Ook de afdelingen van de landelijke partijen kozen vaker voor deze werkwijze: in 2010 deed een derde dat; in 2022 59%. De onderlinge verschillen zijn wel groot. Zo zijn in 2022 vooral de af-

delingen van D66 en de VVD vooraf naar wethouderskandidaten zoeken. Afdelingen van de ChristenUnie kiezen daar veel minder voor – wellicht omdat ze minder vaak tot het college van B&W toetreden.

Tabel 21. Vooraf naar wethouderskandidaten gezocht (%), 2010, 2018 en 2022

	2010	2018	2022
CDA	42,1	51,0	53,8
ChristenUnie	28,2	19,4	29,1
D66	25,7	70,0	85,7
GroenLinks	30,2	45,2	58,3
PvdA	40,5	37,7	47,4
SGP	22,8	33,3	43,8
VVD	33,2	52,7	81,8
Totaal landelijke partijen	33,2	49,9	58,8
Lokale partijen	32,7	36,6	50,5
Totaal	33,2	44,0	56,1

NB: in 2014 is deze vraag niet gesteld.

5.7 Screening op integriteitsrisico's

Integriteitskwesaties doen zich in de Nederlandse politiek steeds vaker voor – althans: ze zijn vaker zichtbaar, vooral op gemeentelijk niveau. Wethouders en raadsleden willen wel eens in de fout gaan, met schade als gevolg voor het aanzien van het openbaar bestuur en van de partijen waarvan zij lid zijn.¹⁸ Politieke partijen willen vanzelfsprekend de kansen hierop zoveel mogelijk reduceren door een integriteitstoets in het kandidaatstellingsproces op te nemen. In 2022 gaf driekwart van de afdelingen (76%) en een wat lager aandeel lokale partijen (68%) aan hun raadskandidaten op integriteitsrisico's te hebben gescreend (zie tabel 22).¹⁹ Dat is in beide gevallen meer dan bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2018, toen in de enquête daarnaar voor het eerst werd gevraagd. Opvallend is wel de tegen de trend ingaande afname bij de VVD, van 95% in 2018 naar 75% in 2022.

¹⁸ Wytze van der Woude, 'Integriteit als juridisch of politiek probleem?', in: *De Hofvijver*, nr. 25, 28 januari 2013, zie www.montesquieu-instituut.nl/id/vj6ldk3n9zry/integriteit_als_juridisch_of_politiek (geraadpleegd 27 juli 2018).

¹⁹ In 2022 is niet meer gevraagd naar de screening van wethouderskandidaten op integriteitsrisico's. De reden hiervoor was dat – vooruitlopend op de inwerkingtreding van de Wet bevorderen integriteit en functioneren decentraal bestuur – nagenoeg alle gemeenten (in casu de burgemeesters) zelf een integriteitstoets hebben laten uitvoeren op de wethouderskandidaten.

Tabel 22. Screening van raadskandidaten op integriteitsrisico's (%), 2018 en 2022

	2018	2022
CDA	62	77
ChristenUnie	28	75
D66	52	57
GroenLinks	90	92
PvdA	62	80
SGP	70	88
VVD	95	75
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>69</i>	<i>76</i>
Lokale partijen	61	68
Totaal	66	74

Bij de vraag naar de manier waarop partijen hun kandidaten hebben gescreend op integriteitsrisico's, is in 2022 een nieuwe antwoordcategorie toegevoegd: 'door het in een gesprek met de kandidaat aan de orde te stellen'. Dat bleek meteen de meest gehanteerde methode (om na te gaan of bij kandidaten integriteitsrisico's op de loer liggen: 83% van de lokale partijen en 79% van de afdelingen van de landelijke partijen pakte het zo aan (zie tabel 23). Verder gaf bijna de helft van de afdelingen (47%) en een derde van de lokale partijen (32%) bij de screening van raadskandidaten de voorkeur aan een Verklaring omtrent gedrag (VOG).

Tabel 23. Wijze van screening van raadskandidaten op integriteitsrisico's. Meerdere antwoorden mogelijk (%) 2018 en 2022

	VOG-verklaring		integriteitsvragenlijst		gesprek	antecedenten-check internet		anders	
	2018	2022	2018	2022	2022	2018	2022	2018	2022
CDA	33	73	31	18	75	23	8	49	6
ChristenUnie	11	17	33	22	78	22	0	60	12
D66	34	25	37	50	100	34	50	50	0
GroenLinks	18	14	91	82	82	29	14	21	4
PvdA	16	38	39	21	79	35	12	47	8
SGP	24	29	62	71	57	0	7	27	0
VVD	98	100	59	44	78	16	22	19	0
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>46</i>	<i>47</i>	<i>51</i>	<i>40</i>	<i>79</i>	<i>23</i>	<i>16</i>	<i>37</i>	<i>5</i>
Lokale partijen	32	32	35	17	83	27	16	37	9
Totaal	41	42	46	33	80	24	16	37	6

Gemiddeld heeft ongeveer een kwart van de afdelingen van de landelijke partijen en bijna een derde van de lokale partijen een screening van de raadskandidaten achterwege gelaten (zie tabel 22). Een klein percentage van beide typen lokale partijorganisaties gaf aan niet te weten hoe de integriteit van kandidaten kon

worden onderzocht (zie tabel 24). Het overgrote deel had ervan afgezien omdat men meende de raadskandidaten goed te kennen.

Tabel 24. Redenen voor het niet-screenen van raadskandidaten op integriteitsrisico's. Meerdere antwoorden mogelijk (%), 2018 en 2022

	omdat we onze kandidaten goed kennen		omdat we niet weten hoe dat moet		geen verantwoordelijkheid voor onze partij		kost te veel tijd en geld	anders	
	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2022	2018	2022
CDA	88	84	13	16	0	0	37	8	0
ChristenUnie	87	86	13	14	0	0	0	8	36
D66	78	100	17	0	0	0	0	25	0
GroenLinks	100	75	0	0	0	0	0	0	25
PvdA	93	93	10	13	0	0	7	13	7
SGP	80	100	0	0	0	0	0	9	50
VVD	60	33	0	0	0	0	33	60	33
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>86</i>	<i>82</i>	<i>11</i>	<i>7</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>14</i>	<i>14</i>	<i>14</i>
Lokale partijen	88	75	7	9	5	5	16	13	17
Totaal	87	79	9	8	1	2	13	14	15

5.8 Invloed leden op kandidatenlijst

Het is de vraag wie uiteindelijk bepaalt hoe de kandidatenlijst is samengesteld. Zijn het de bestuursleden van de afdeling of de lokale partij die bepalen welke kandidaten op de lijst staan en in welke volgorde, of hebben de leden ook invloed? In 2022 is voor het eerst gevraagd of leden wijzigingen hebben aangebracht in de conceptkandidatenlijst voor de gemeenteraadsverkiezingen. Dat blijkt maar in beperkte mate te zijn gebeurd (zie tabel 25).

Tabel 25. Invloed leden op kandidatenlijst (%), 2022

	conceptkandidatenlijst is niet besproken in ledenvergadering	leden hebben wijzigingen aangebracht
CDA	0	6
ChristenUnie	0	9
D66	0	14
GroenLinks	0	6
PvdA	0	7
SGP	0	6
VVD	0	0
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>0</i>	<i>7</i>
Lokale partijen	8	14
Totaal	3	9

Hoewel de conceptkandidatenlijst in bijna alle gevallen wel is besproken in een ledenvergadering, hebben de leden in nog geen 10% van de gevallen het ontwerp gewijzigd. Bij D66 en bij de lokale partijen bleek de invloed van leden op de samenstelling van de kandidatenlijst het grootst.

5.9 Rekrutering beschouwd

Als de wijze van de rekrutering van raadsleden in ogenschouw wordt genomen, dan valt het op dat het proces van vermaatschappelijking van het raadslidmaatschap dat in 2018 werd gesignaleerd, wat betreft de partijafdelingen enigszins is gestagneerd. Hun rekrutering is minder extern gericht en – hoogstwaarschijnlijk in samenhang daarmee – zoeken zij wat minder dan voorheen naar kandidaten onder niet-partijleden. Lokale partijen daarentegen deden dat laatste juist vaker, terwijl dat wat minder frequent gebeurde via hun contacten in de samenleving. De bekendheid van kandidaten in de samenleving bleef voor hen een belangrijk selectie criterium bij de keuze voor hun kandidaten, terwijl dat aspect bij de afdelingen wat minder werd.

Voor de vertegenwoordigende rol van de raadsleden is een sterke worteling binnen de gemeentelijke samenleving natuurlijk een groot goed. Zo'n geaardheid kan evenwel ook mogelijke integriteitsrisico's met zich meebrengen. Van raadsleden wordt immers verlangd dat zij specifieke belangen weten te scheiden van het algemeen belang. Een ruime (en groeiende) meerderheid van de lokale partijen en de partijafdelingen – in 2022 twee derde respectievelijk drie kwart – is zich hiervan bewust: zij onderwerpen hun raadskandidaten aan een integriteitstoets door middel van een persoonlijk gesprek, een integriteits-vragenlijst of een VOG-verklaring.

6

Resultaten kandidaatstelling

6.1 Inleiding

De uitkomsten van de kandidaatstelling door de afdelingen en de lokale partijen hebben een kwalitatieve en kwantitatieve component. Het eerste bestanddeel heeft betrekking op enkele sociaal-demografische kenmerken van kandidaten, zoals sekse, leeftijd, migratieachtergrond en opleiding. De tweede betreft het aantal kandidaten: hebben de afdelingen en lokale partijen genoeg competente kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen kunnen vinden?

6.2 Kenmerken kandidaten

Gemeenteraden kennen al jarenlang een sterke oververtegenwoordiging van witte mannen van boven de 50 jaar.²⁰ Dat beeld is tot 2014 onveranderd gebleven (zie tabel 26a, b en c): het percentage verkiesbaar geachte plaatsen voor vrouwen, jongeren en mensen met een migratieachtergrond bleef in deze periode op een enkele uitzondering na tamelijk constant. Bij de raadsverkiezingen in 2018 werd de samenstelling van de kandidatenlijsten wat meer divers en in 2022 bleef dat zo. Het aandeel vrouwen, dat in de eerste drie onderzochte verkiezingsjaren rond de 30% schommelde, ligt nu op 37% (zie tabel 26a). Het aandeel vrouwen op de lijst is het hoogst bij GroenLinks (55%) en de PvdA (47%), waar ongeveer de helft vrouw is. Het laagste percentage vrouwen op de lijst is zoals verwacht te vinden bij de SGP (3%).

²⁰ Bert van den Braak, 'Gemeenteraadsleden: betrokken en beschikbaar', in: Hans Vollaard e.a. (red.), *De Gemeenteraad. Ontstaan en ontwikkeling van de lokale democratie* (Den Haag, 2018), 99-118.

Tabel 26a. Vrouwen op verkiesbaar geachte plaatsen (als percentage van het totaal aantal verkiesbaar geachte plaatsen), 2006-2022

	2006	2010	2014	2018	2022
CDA	26	27	28	36	32
ChristenUnie	25	16	45	36	33
D66	30	27	27	39	40
GroenLinks	40	41	47	46	55
PvdA	31	34	34	44	47
SGP	0	2	2	5	3
SP	40	38	-	-	-
VVD	27	28	28	34	28
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>29</i>	<i>28</i>	<i>31</i>	<i>37</i>	<i>36</i>
Lokale partijen	30	31	29	40	38
Totaal	29	29	31	38	37

De evolutie van het aandeel jongeren (tot 25 jaar) op de kandidatenlijsten vertoont een wat complexer beeld. In 2006 werd bijna een vijfde van de verkiesbare plaatsen door hen bezet, maar in 2010 was dat aandeel meer dan gehalveerd (zie tabel 26b). In 2014 groeide hun aandeel licht tot 9%. Die toename zette zich voort in 2018, toen 12% van de verkiesbare plaatsen door jongeren werd ingenomen. In 2022 bleef dat percentage ongeveer hetzelfde met 11%. Opvallend is dat vooral de SGP (23%) en in mindere mate ook het CDA (16%) verhoudingsgewijs veel jongeren verkiesbaar hebben gesteld; veel meer dan D66 en de PvdA (beide 7%).

Het percentage verkiesbare plaatsen dat in de periode 2006-2022 door mensen met een migratieachtergrond werd bezet, steeg van 3% in 2006 naar 6% in 2018 en 2022 (zie tabel 26c). Hun aandeel is het hoogst bij de PvdA (12%) en GroenLinks (9%). Geen enkele afdeling van de SGP rapporteerde de kandidaatstelling van een persoon met een migratieachtergrond op een verkiesbare plaats.

Tabel 26b. Jongeren (<25 jaar) op verkiesbaar geachte plaatsen (als percentage van het totaal aantal verkiesbaar geachte plaatsen), 2006-2022

	2006	2010	2014	2018	2022
CDA	15	6	7	10	16
ChristenUnie	15	8	14	5	10
D66	23	10	9	15	7
GroenLinks	19	8	6	9	12
PvdA	18	5	8	12	7
SGP	21	9	11	18	23
SP	23	7	-	-	-
VVD	14	8	10	14	10
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>20</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>12</i>	<i>11</i>
Lokale partij	18	7	9	14	11
Totaal	19	8	9	12	11

Tabel 26c. Kandidaten met migratieachtergrond op verkiesbaar geachte plaatsen (als percentage van het totaal aantal verkiesbaar geachte plaatsen), 2006-2022

	2006	2010	2014	2018	2022
CDA	1	1	3	3	6
ChristenUnie	0	1	2	3	4
D66	3	5	7	8	4
GroenLinks	10	10	7	7	9
vdA	5	9	9	13	12
SGP	0	0	1	0	0
SP	5	9	-	-	-
VVD	1	2	2	2	6
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>6</i>
Lokale partij	4	4	5	6	6
Totaal	3	5	5	6	6

Opmerkelijk is dat deze trends zich zowel op de kandidatenlijsten van de afdelingen van de landelijke partijen als van de lokale partijen voordoen, in vrijwel dezelfde omvang. Dat laatste geldt niet voor het aandeel mbo'ers op verkiesbare plaatsen op de kandidatenlijsten, waarnaar in 2018 voor het eerst werd gevraagd (zie tabel 26d). Met een aandeel van bijna een kwart zijn de lokale partijen er in 2022 veel beter in geslaagd om mensen met een mbo-opleiding te kandideren op verkiesbare plaatsen dan de afdelingen van de landelijke partijen (12%). Bij de laatste categorie valt het op dat de SGP (24%), de VVD (19%) en het CDA (15%) relatief veel mensen met een mbo-opleiding op verkiesbare plaatsen hebben staan. De D66-afdelingen hebben geen enkele mbo'er verkiesbaar gesteld.

Tabel 26d. Kandidaten met een mbo-opleiding op verkiesbaar geachte plaatsen (als percentage van het totaal aantal verkiesbaar geachte plaatsen), 2018-2022

	2018	2022
CDA	15	15
ChristenUnie	14	8
D66	9	0
GroenLinks	10	8
PvdA	16	11
SGP	20	24
SP	-	-
VVD	9	19
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>14</i>	<i>12</i>
Lokale partijen	25	25
Totaal	18	16

Het succes van de inspanningen om kandidaten uit minder goed vertegenwoordigde groepen op de lijst te krijgen blijkt beperkt, ondanks het feit dat nagenoeg driekwart van alle partijafdelingen en van de lokale partijen (74%) bij de rekrutering gericht gezocht naar vrouwen, jongeren, mensen met een migratieachtergrond of

met een mbo-opleiding (zie tabel 27).²¹ Dit percentage ligt iets hoger dan vier jaar geleden (72%). Afdelingen die voor de kandidaatstelling het vaakst gericht hebben gezocht naar kandidaten uit deze categorieën behoren tot het CDA (87%), D66 (86%) en GroenLinks (83%). Het aandeel van de lokale partijen bedraagt 71%. Hekensluiter zijn de SGP-afdelingen met 38%.

Tabel 27. Gericht gezocht naar kandidaten uit minder goed vertegenwoordigde groepen (%), 2018 en 2022

	2018	2022
CDA	83	87
ChristenUnie	72	75
D66	71	86
GroenLinks	71	83
PvdA	80	71
SGP	37	38
VVD	67	75
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>74</i>	<i>77</i>
Lokale partijen	70	71
Totaal	72	74

6.3 Voldoende geschikte kandidaten

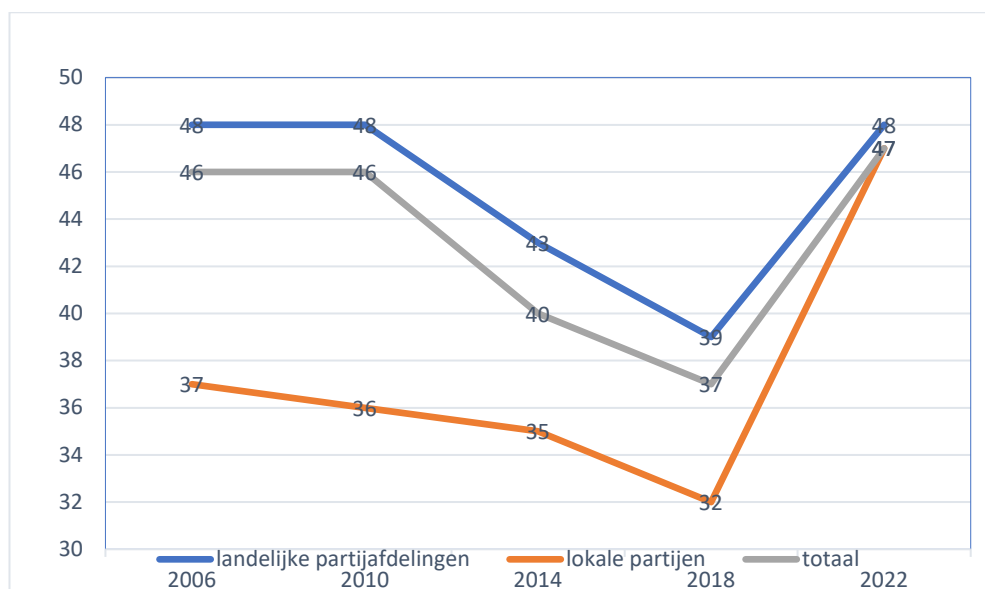
Dat de kandidaatstelling voor de gemeenteraadsverkiezingen in sommige partijen en in een aantal gemeenten problemen met zich meebrengt, is al veel langer bekend. In 1998 voerde de Bestuurdersvereniging van het CDA een onderzoek uit onder ruim 700 voorzitters van partijafdelingen en gemeenteraadsfracties. Iets meer dan de helft van hen maakte gewag van problemen bij het vinden van geschikte kandidaten – ‘in die zin dat er kennelijk niet voldoende (geschikte) mensen uit bijvoorbeeld het bedrijfsleven, vrouwen, jongeren en eventueel allochtonen beschikbaar waren’.²² Vooral in de gemeenten met maximaal 10.000 inwoners

²¹ Het beperkte succes kan te maken hebben met het feit ‘dat groepen die niet in de netwerken van de partijtoppen actief zijn, minder in beeld komen. Daarnaast zijn profielkenmerken als actief partijlidmaatschap en de bereidheid veel tijd te besteden aan het raadswork vandaag de dag lastiger te vervullen door het dalend aantal partijleden en meer tijdsbestedingen. De gehanteerde zoekstrategie en profielkenmerken leiden zo eerder tot meer van dezelfde soort raadsleden, dan een grotere diversiteit’. Zie Maurits Grimberg en Hans Vollaard, ‘De rekrutering en selectie van kandidaat-gemeenteraadsleden’, in: *Bestuurswetenschappen* 70 (2016), 20-42; 39.

²² CDA Bestuurdersvereniging, ‘Oorzaken winst/verlies gemeenteraadsverkiezingen 4 maart 1998. Analyses en conclusies’, 4 (bijlage bij *Bestuursforum*, 23 (1999), 5 (mei)).

hadden zich problemen voorgedaan. Bij de raadsverkiezingen in 2002 is door het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) van de Rijksuniversiteit Groningen een email-enquête gehouden onder 415 afdelingen van landelijke partijen, alsmede lokale partijen in 95 geselecteerde gemeenten. Van de 155 afdelingen en lokale partijen die reageerden, meldde ruim 8% ernstige wervingsproblemen. In de overige gevallen liep de rekrutering minder moeizaam, maar bepaald niet altijd vlekkeloos: er was nogal eens overredingskracht nodig geweest om voldoende aspirant-kandidaten over de streep te trekken.²³

Figuur 2. Enige/veel moeite om voldoende geschikte kandidaten te vinden voor kiesbare plaatsen op de kandidatenlijst, afdelingen landelijke partijen en lokale partijen (%), 2006-2022

Alhoewel de enquêtes die sinds 2006 zijn gehouden moeilijk vergelijkbaar zijn met die uit 1998 en 2002 vanwege hun afwijkende opzet, lijkt het veilig te stellen dat de problemen voor de meeste partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2006 en 2010 er ieder geval niet kleiner op waren geworden. Bij de raadsverkiezingen in 2014 leken zij wat te zijn afgenomen, en die trend heeft zich in 2018 voortgezet (zie figuur 2). Waar in 2006 en 2010 circa 46% van alle afdelingen en lokale partijen in enige of grote mate problemen ondervond bij het vinden van voldoende geschikte kandidaten, is dat aandeel in 2014 en 2018 gedaald naar 41% respectie-

²³ Zie voor een verslag: 'Een op de twaalf partijen kan lijst moeilijk vullen', in: *VNG-magazine*, 56 (2002), 9 (1 mrt), 8; Paul van der Zwan, 'De jacht op vers bloed', in: *idem*, 20-21.

velijk 37%. Opvallend is dat in 2022 dat percentage weer is gestegen naar het niveau van 2006 en 2010 (10 procentpunt meer dan bij de raadsverkiezingen van 2018). Die stijging geldt nog meer voor lokale politieke partijen, die daarmee nu voor het eerst in ongeveer dezelfde mate problemen ervaren als de afdelingen van de landelijke partijen. De problemen waren in 2022 het grootst bij de afdelingen van het CDA (62%; zie tabel 28). Iets meer dan de helft van de afdelingen van ChristenUnie, GroenLinks, PvdA, SGP en VVD rapporteerden enige/veel moeite. Bij de afdelingen van D66 was daarvan het minst sprake (14%).

Tabel 28. Enige/veel moeite die het heeft gekost om voldoende geschikte kandidaten te vinden voor de verkiesbare plaatsen op de lijst (%), 2006-2022

	enige moeite					veel moeite					totaal voor 2018 en 2022 (enige/veel moeite)	
	'06	'10	'14	'18	'22	'06	'10	'14	'18	'22	'18	'22
CDA	32	41	38	41	39	15	12	10	8	23	49	62
CU	25	36	27	31	55	15	11	7	3	0	34	55
D66	25	26	34	24	0	31	4	6	4	14	28	14
GL	31	32	38	31	31	15	19	12	8	25	39	56
PvdA	38	36	38	26	42	11	17	7	11	9	36	51
SGP	38	28	37	37	35	9	11	6	7	12	44	47
SP	37	41	-	-	-	5	15	-	-	-	-	-
VVD	38	32	31	34	25	13	17	6	12	25	46	50
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>33</i>	<i>34</i>	<i>35</i>	<i>31</i>	<i>32</i>	<i>15</i>	<i>13</i>	<i>8</i>	<i>8</i>	<i>16</i>	<i>39</i>	<i>48</i>
Lokale partijen	28	28	25	26	37	10	8	10	6	10	32	47
Totaal	32	33	32	30	33	14	13	9	7	14	37	47

In tabel 28 is uitgesplitst hoeveel moeite ('enige' of 'veel') het kostte om voldoende geschikte kandidaten te vinden. Bij zowel de afdelingen van de landelijke partijen als bij de lokale partijen is het aandeel dat enige moeite rapporteert behoorlijk constant in de periode 2006-2022 respectievelijk de periode 2006-2018. Bij de afdelingen schommelt dat rond een derde; bij de lokale partijen was het tot 2018 ruim een kwart om in 2022 te stijgen naar ruim een derde (37%). De veranderingen betreffen vooral de categorie waarin de problemen het grootst zijn. Daar zien we in 2022 een sterke toename bij de afdelingen en de lokale partijen van zeven procentpunt ten opzichte van 2018, waarmee in beide gevallen het niveau van 2006 (en voor de lokale partijen ook 2014) weer is bereikt.

De kandidaatstellingsproblemen blijken toe te nemen naarmate de gemeente minder inwoners heeft (zie tabel 29). Op zich is dat niet vreemd; het rekruteringspotentieel is immers mede afhankelijk van het inwonertal van de gemeente. Vooral

in de kleinste gemeenten (kleiner dan 20.000 inwoners) zijn de rekruteringsproblemen groot; daar geeft maar liefst 70% van de afdelingen van de landelijke partijen en 60% van de lokale partijen aan dat het hen enige of veel moeite kostte om voldoende geschikte kandidaten te vinden. Als het gaat over de toename van de problemen ten opzichte van 2018 zijn er geen duidelijke verschillen tussen gemeentegrootteklassen: in alle categorieën nemen de problemen (behoorlijk) toe.

Tabel 29. Moeite die het heeft gekost om voldoende geschikte kandidaten te vinden voor de verkiesbare plaatsen op de lijst op basis van gemeentegrootte (%), 2006-2022

	gemeentegrootte	enige/veel moeite				
		2006	2010	2014	2018	2022
Lokale partijen	< 20.000 inwoners	52	45	45	47	60
	20-50.000 inwoners	32	34	35	30	48
	50-100.000 inwoners	24	29	21	25	37
	>1000.000 inwoners	35	39	35	28	36
	Totaal	37	36	35	32	46
Afdelingen landelijke partij	< 20.000 inwoners	56	56	57	48	70
	20-50.000 inwoners	48	49	42	41	48
	50-100.000 inwoners	42	41	41	35	53
	>1000.000 inwoners	31	30	21	25	27
	Totaal	48	48	43	39	48

Tabel 30. Was het deze keer eenvoudiger of moeilijker om kandidaten te werven voor de gemeenteraadsverkiezingen? (%), 2022 en 2018

	eenvoudiger		moeilijker		even moeilijk of eenvoudig		saldo moeilijker (procentpunten moeilijker minus eenvoudiger)	
	2022	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2018
CDA	11	21	51	24	38	55	40	3
ChristenUnie	21	17	25	10	54	73	4	-7
D66	43	40	14	4	43	56	-29	-36
GroenLinks	15	43	27	17	58	40	12	-26
PvdA	18	17	20	36	62	47	2	19
SGP	18	22	18	15	64	63	0	-7
VVD	25	18	25	23	100	59	0	5
<i>Totaal landelijke partijen</i>	22	27	27	19	51	54	5	-8
Lokale partijen	8	30	38	12	54	49	30	-9
Totaal	19	27	29	20	52	53	10	-7

De vraag naar de mate waarin het eenvoudiger, moeilijker, of even moeilijk of eenvoudig was om geschikte kandidaten te vinden, geeft een goed beeld van de gepercipieerde toename in de moeite om geschikte kandidaten te rekruteren (zie tabel 30). Lokale partijafdelingen van met name het CDA, GroenLinks, de Christen-Unie en de SGP alsmede lokale partijen blijken het per saldo moeilijker te vinden om geschikte kandidaten te vinden: het totale percentage dat het moeilijk vond is over het geheel genomen 10 procentpunten hoger dan het percentage dat het gemakkelijker vond. Dit terwijl zij het in 2018 per saldo juist gemakkelijker vonden om beschikte kandidaten te vinden.

6.4 Mogelijke oorzaken van kandidaatstellingsproblemen

Gevraagd naar de redenen voor de kandidaatstellingsproblemen, wijzen lokale partijen en afdelingen die daarmee te maken hebben vooral op het grote tijdsbeslag dat het raadslidmaatschap vraagt (zie tabel 31). Dat zou mensen afschrikken om zich te kandideren.

Tabel 31. Waarom heeft het uw partij moeite gekost om voldoende geschikte kandidaten te vinden? Meerdere antwoorden mogelijk (%), 2006-2022

	2006	2010	2014	2018	2022
Te weinig actieve leden	61	69	44	55	58
Het slechte imago van de (lokale) politiek in de samenleving *)	-	-	-	-	38
Grote tijdsbeslag raads- werk	68	67	43	64	66
Bedreiging lokale politici	2	2	2	3	3
Onvoldoende beloning raadsleden	14	14	8	18	9
Complexiteit gemeentelijke taken	--	--	15	19	17
Reglementaire beperking zittingstermijn	3	1	2	3	7
Anders	19	18	13	25	18

*) De antwoordoptie 'Het slechte imago van de (lokale) politiek in de samenleving' is in eerdere edities van dit onderzoek niet genoemd.

Een andere factor die vaak genoemd wordt is het gebrek aan actieve leden waaruit partijen kunnen putten bij de kandidaatstelling. Ook het negatieve imago van de (lokale) politiek wordt betrekkelijk veel genoemd als reden voor kandidaatstellingsproblemen. Tot slot wordt ook de complexiteit van de gemeentelijke taken waar de gemeente voor verantwoordelijk is relatief vaak genoemd; ook dit zou mensen ervan weerhouden zich te kandideren. De bedreigingen aan het adres van lokale politici worden opmerkelijk genoeg het minst frequent genoemd als reden

voor kandidaatstellingsproblemen. Vergeleken met 2018 zijn er geen grote verschillen in de genoemde redenen voor kandidaatstellingsproblemen. Het enige opvallende verschil is de onvoldoende beloning voor raadsleden: deze wordt nu twee keer minder genoemd dan in 2018. Wellicht heeft de verhoging van de vergoeding voor gemeenteraadsleden in gemeenten tot 24.000 inwoners in 2019 hieraan bijgedragen.²⁴

6.5 Oplossingsstrategieën van de partijen

Partijen hebben verschillende opties om iets aan het tekort aan competente kandidaten te doen. De meest belangrijke is hierboven al aan de orde geweest: het rekruteren van niet-partijleden (zie par. 5.4). Een andere mogelijkheid is het niet-deelnemen aan de raadsverkiezingen. Het percentage afdelingen dat deze optie heeft overwogen, nam na 2006 (20%) gestaag af tot 2018 (4%) om in 2022 weer toe te nemen (9%; zie tabel 31). In 2022 hebben vooral de VVD, GroenLinks en de SGP overwogen om niet deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen. Zowel in 2018 als in 2022 dacht 8% van de lokale partijen na over niet-deelnemen aan de raadsverkiezingen.

Tabel 31. Overwogen om niet aan raadsverkiezingen deel te nemen (%), 2006-2022

	2006	2010	2014	2018	2022
CDA	1	2	1	2	2
ChristenUnie	16	10	10	6	6
D66	55	43	18	4	0
GroenLinks	20	23	28	5	15
PvdA	9	5	7	4	8
SGP	11	8	14	7	13
SP	47	53	-	-	-
VVD	6	13	4	3	17
<i>Totaal landelijke partijen</i>	<i>20</i>	<i>15</i>	<i>10</i>	<i>4</i>	<i>9</i>
Lokale partijen	10	15	18	8	8
Totaal	19	15	13	5	9

²⁴ In november 2021 vond nog bijna 43% van de raadsleden dat de vergoeding die zij voor het raadswerk ontvingen te laag was; nagenoeg evenveel als in 2019. Zie Daadkracht, *Nationaal Raadsledenonderzoek. Zevende trendonderzoek naar de tijdsbesteding en werkzaamheden van gemeenteraadsleden* (Nijmegen, 2021), 23; zie www.daadkracht.nl/wp-content/uploads/2021/11/NRO-2021-onderzoeksrapport.pdf.

6.6 Kandidaatstelling wethouders

Het vinden van wethouderskandidaten is de lokale partijen en de afdelingen betrekkelijk gemakkelijk afgegaan, maar wel minder eenvoudig dan in eerdere verkiezingsjaren (zie tabel 32). Meldde in 2018 nog circa 85% van hen dat zij voldoende kandidaten hadden kunnen vinden; vier jaar later was dat ruim 75%. De achteruitgang was groter bij de lokale partijen dan bij de afdelingen; die zochten dan ook vaker onder niet partijleden (15,7%) dan de afdelingen (1,6%) (niet in een tabel opgenomen).

Tabel 32. Wethouderskandidaat als lijsttrekker; niet op kandidatenlijst; van buiten de gemeente; voldoende kandidaten (%), 2010, 2018 en 2022

	wethouderskandidaat is ook lijsttrekker *)		wethouderskandidaat niet op kandidatenlijst			wethouderskandidaten van buiten de gemeente			voldoende kandidaten kunnen vinden		
	2010	2018	2010	2018	2022	2010	2018	2022	2010	2018	2022
CDA	46,8	37,4	6,6	14,0	8,6	3,3	10,0	5,0	86,4	90,0	80,0
CU	13,9	16,1	32,2	24,1	12,7	22,6	20,7	12,7	64,8	66,7	54,5
D66	7,2	31,1	21,6	15,6	0	15,1	10,4	0	69,7	88,3	85,7
GL	23,8	16,7	23,8	25,0	12,5	16,5	16,1	10,2	69,1	79,3	70,8
PvdA	43,5	23,6	9,2	16,0	10,7	4,9	9,3	5,3	87,4	89,3	72,4
SGP	16,3	34,6	15,6	14,8	6,3	11,3	11,5	6,3	78,7	80,8	75,0
VVD	30,4	31,2	13,1	19,6	18,2	7,1	15,1	18,2	81,5	78,5	90,9
<i>Totaal landelijke partijen</i>	27,2	27,8	17,1	17,8	9,9	11,1	12,5	7,7	76,8	84,3	76,5
Lokale partijen	28,9	26,8	16,3	16,7	8,9	7,2	6,5	3,4	82,2	87,0	75,5
Totaal	27,3	27,9	17,1	17,3	9,5	10,7	10,2	6,5	77,5	85,1	76,2

*) Deze vraag is in 2022 niet gesteld.

7

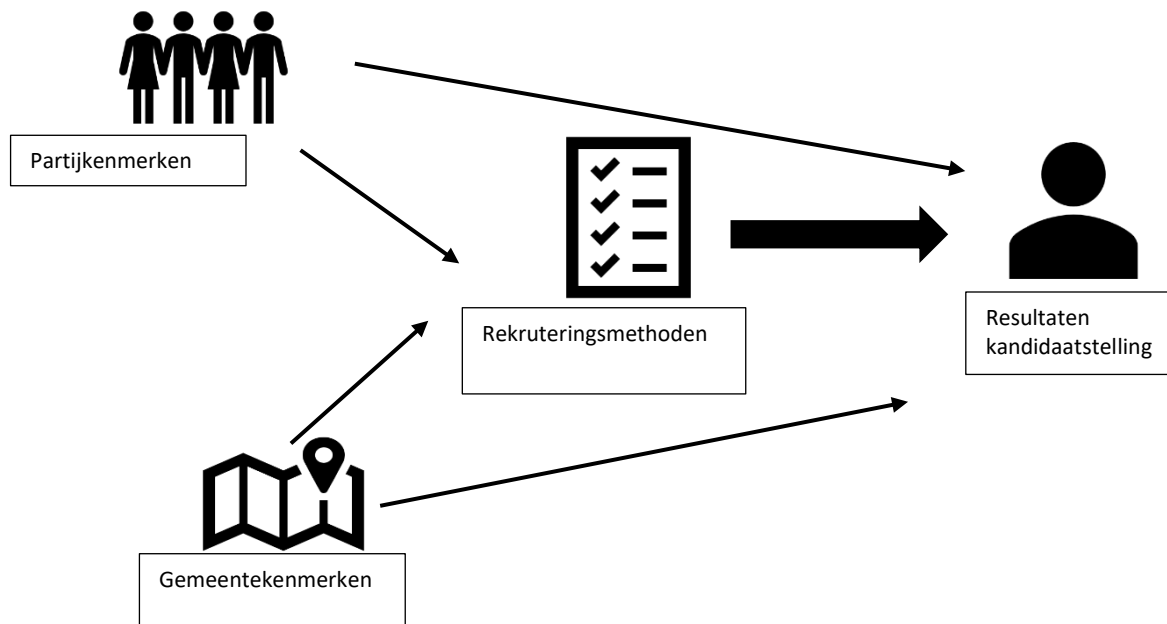
Naar een verklaring

7.1

Inleiding

Na de beschrijving van het kandidaatstellingsproces (hoofdstukken 4 en 5) en van de context waarbinnen deze zich voltrekt (hoofdstuk 3), komt in dit hoofdstuk ten slotte aan de orde hoe het een zich tot het ander verhoudt. Daarbij gaan we na in welke mate partijenmerken, gemeentekensmerken en de gehanteerde rekruteringsmethoden van invloed zijn op de mate waarin het de afdelingen van de landelijke partijen alsmede de lokale partijen naar eigen zeggen moeite heeft gekost voldoende geschikte kandidaten te vinden. Daarbij focussen we ons op de kandidaatstelling voor gemeenteraadsleden. (zie figuur 3).²⁵

Figuur 3. Verklaringsmodel rekruteringsmethoden en kandidaatstelling

²⁵ Het aanzien en de waardering van het raadslidmaatschap (zie par. 2.1) is hier niet meegenomen als achtergrondvariabele, omdat deze zijn gemeten als reden voor kandidaatstellingsproblemen; daardoor zijn ze in causale analyses niet te gebruiken.

Voor de analyse van het kandidaatstellingsproces richten we ons op vier onderdelen, die we als volgt geoperationaliseerd hebben:

- a) Partijkenmerken:
 - partij
 - aantal leden partij (tot 75/75 of meer)
 - vitaliteit partij (zie paragraaf 3.3, scores lager dan 5/5 of meer)
 - plaats in het politieke landschap: minder dan 4/4 of meer raadszetels; al dan niet deelname aan college
 - percentage raadsleden dat zich niet opnieuw kandidaat heeft gesteld (tot 25%/25% of meer)
 - wel of niet tevreden over ondersteuning landelijke partijorganisatie of Kennispunt Lokale Politieke Partijen bij kandidaatstelling.
- b) Gemeentekkenmerken:
 - gemeentegrootteklasse (0-20.000 inw., 20-50.000 inw., 50-100.000 inw., >100.000 inw.)
- c) Rekruteringsmethoden:
 - moment waarop partij begonnen is met het werven van kandidaten (juli-december 2021, januari-juni 2021, juli-december 2020, januari-juni 2020, eerder)
 - vooral externe rekrutering (via contacten in de samenleving, algemene oproep aan inwoners en gemeentelijk programma om inwoners te interesseren voor de gemeenteraad) en minder interne rekrutering (zoeken naar talenten in de partij of via algemene oproep aan partijleden)
 - rekrutering alleen onder partijleden of ook onder niet-leden?
 - selectiecriteria (bekendheid in de samenleving, kennis van relevante beleidsterreinen, politieke ervaring, politieke loyaliteit)
- d) Kandidaatstellingsproblemen:
 - mate waarin het vinden van geschikte kandidaten problemen heeft gekost (geen/nauwelijks, enige/veel problemen)

Om na te gaan wat het unieke effect is van de verschillende verklaringsfactoren op kandidaatstellingsproblemen, hebben we gebruik gemaakt van een binaire logistische regressieanalyse. Het voordeel hiervan is dat hier ook nominale variabelen (zoals partij en gemeentegrootteklasse) kunnen worden geanalyseerd en dat de regressiecoëfficiënten (odds ratio's) eenvoudig te interpreteren zijn als de mate waarin de kans toe- of afneemt dat het te verklaren fenomeen zich voordoet. Een regressiecoëfficiënt van 0,25 bij een waarde van een verklaringsfactor geeft aan dat de kans dat het te verklaren fenomeen (in dit geval: kandidaatstellingsproble-

men) zich voordoet vier keer (1: 0,25) kleiner wordt, terwijl een regressiecoëfficiënt van 4 aangeeft dat de kans op het te verklaren fenomeen vier keer toeneemt.

7.2 Resultaten kandidaatstelling verklaard

Als wordt nagegaan wat het unieke effect is van partijenmerken, gemeente-kenmerken en rekruteringsmethoden op het bestaan van rekruteringsproblemen, (zie tabel 33), blijken vooral partijenmerken van belang. Zo is de kans op kandidaatstellingsproblemen bij D66 ruim vijf keer kleiner en bij de ChristenUnie bijna drie keer groter. Ook het ledental is van belang: als partijen meer dan 75 leden hebben is de kans op kandidaatstellingsproblemen ruim vier keer kleiner. De vitaliteit van een partij doet er zoals verwacht ook toe: bij hoge vitaliteitsscores is de kans op kandidaatstellingsproblemen ruim drie keer kleiner. Verder blijkt de vertegenwoordiging in de gemeenteraad ook een eigen bijdrage te leveren aan het bestaan van kandidaatstellingsproblemen, los van de andere factoren. Als een partij met vier of meer raadszetels in de gemeenteraad was vertegenwoordigd, werden ruim twee keer vaker kandidaatstellingsproblemen gerapporteerd. Dit zou te maken kunnen hebben met de grotere behoefte aan kandidaten door het grotere aantal verkiesbare plaatsen op de lijst, maar aanvullende analyses laten zien dat dit niet het geval is.

Tabel 33. Kandidaatstellingsproblemen 2022

verklaringsfactoren	toe/afname kans op kandidaatstellingsproblemen (<1=afname; >1=toename) *)
D66	0,176
ChristenUnie	2,994
Meer dan 75 leden	0,244
Hoge vitaliteit partij (>5)	0,285
Vier of meer raadszetels	2,086
Vooraf externe rekrutering	2,639
Selectiecriteria: bekendheid in de samenleving	2,408

Chi²=269,498, df=23, sig.= 0.000. Nagelkerke R²=0,550. Percentage correct voorspeld: 80,5%

*) Alleen gepresenteerd zijn de verklaringsfactoren die statistisch significant zijn op p<0,05.

Gemeentekennmerken spelen geen eigen rol bij kandidaatstellingsproblemen, maar de selectiemethoden van partijen des te meer. Als partijen vooral extern hebben gerekruteerd door in de samenleving op zoek te gaan naar geschikte kandidaten, betekent dit dat ze bijna drie keer vaker met kandidaatstellingsproblemen te maken hebben gehad. Dat zij buiten hun eigen partijorganisatie naar kandidaten hebben gezocht is hier waarschijnlijk niet de oorzaak maar uitdrukking ervan. Tot slot

doen ook de selectiecriteria ertoe: als partijen hun kandidaten geselecteerd hebben op bekendheid in de samenleving, komen kandidaatstellingsproblemen zo'n twee-en-een-half keer vaker voor.

8

Tot slot

‘Er zijn punten van zorg. Het draagvlak voor de (decentrale) democratie is groot, maar slechts weinigen wagen zich in de buurt van de politieke arena. Niet alle stemmen klinken zo even sterk door in het beleid. Politieke partijen hebben een beperkt aantal leden en zoeken naarstig naar kandidaten, ook buiten de eigen kring. De smalle basis van het decentrale bestuur zien we ook in samenstelling ervan. Naar geslacht, leeftijd, opleiding en culturele achtergrond zijn onze volksvertegenwoordigingen niet altijd een spiegel van de samenleving.’²⁶ Een jaar voor de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2022 toonde minister van BZK Kajsa Ollongren zich enigszins bezorgd over de uitkomsten in kwantitatieve en kwalitatieve zin van de kandidaatstelling van volksvertegenwoordigers voor de gemeenteraden.

Dat die zorgen tot op zekere hoogte terecht zijn blijkt wel uit dit rapport, waarin is onderzocht hoe het kandidaatstellingsproces voorafgaande aan de raadverkiezingen van 2022 is verlopen. Eerst wat betreft mogelijkheid om voldoende kandidaten te vinden. In de afgelopen decennia hebben het CDA, de PvdA en de VVD tienduizenden leden verloren, een achteruitgang die zich ook in de afgelopen vier jaren heeft voortgezet – wat vanzelfsprekend ook in hun afdelingen zichtbaar is geworden. Voor de andere landelijke partijen die aan de enquête hebben deelgenomen is het beeld diffuser: bij sommige partijen wisselen perioden van ledenverlies en -winst elkaar af, andere zijn min of meer stabiel gebleven. De zeer diverse groep van lokale partijen vertoont een vergelijkbaar beeld van toe- en afname van het ledental, zowel in tijd als in ruimte.

Daling van hun ledental maakt de rekruteringsfunctie van de afdelingen en lokale partijen moeilijker, zo is in voorgaande wel duidelijk geworden; voor een deel van hen bleek het lastig om voldoende geschikte raadskandidaten te vinden voor verkiesbare plaatsen op de kandidatenlijst. Ten opzichte van 2018 is er sprake van een substantiële toename van de problemen; in 2022 rapporteerde bijna de helft enige

²⁶ Brief ‘Versterking en vernieuwing lokale democratie’ aan de Tweede Kamer van minister van BZK.K.H. Ollongren, p. 7, 22 maart 2021; zie open.overheid.nl/documenten/ronl-7b6b9dc2-57c1-4788-869e-51c987d91028/pdf (geraadpleegd 23 februari 2023).

of veel moeite.²⁷ Het krimpen van hun rekruteringsreservoir kan worden gecompenseerd door buiten de formele eigen kring kandidaten te werven. Lokale partijen hebben daar doorgaans niet zoveel moeite mee; het lidmaatschap van deze organisaties is in de regel niet zo rigide. In 2022 koos bijna drie kwart van hen hiervoor. Voor de afdelingen van landelijke partijen daarentegen heeft het lidmaatschap traditioneel meer betekenis, in ieder geval in formeel opzicht. Daarin lijkt echter al eerder verandering te zijn gekomen. Meer afdelingen lossen tegenwoordig een tekort aan interne kandidaten op door de rekrutering van externe kandidaten – dat wil zeggen van niet-leden. Vergeleken met 2018 daalde dat aandeel weliswaar licht naar 35%, maar dat is nog altijd hoger dan in de verkiezingsjaren 2006, 2010 en 2014.²⁸

Een volksvertegenwoordiger is het gezicht van de lokale partijorganisatie in het politieke domein en in de samenleving van de gemeente; het gaat dus voor de afdeling en ook voor de lokale partij om een in meerderlei opzicht gevoelige functie. Dat door afdelingen gekandideerde niet-partijleden als regel alsnog lid moeten worden van de landelijke partij, toont aan dat de partijorganisatie een zekere greep op hen wil houden. Over hoe extern gerekruteerde volksvertegenwoordigers in de praktijk functioneren, is overigens weinig bekend. Zij zijn uit de aard der zaak minder gesocialiseerd in partijverband, waardoor de organisatorische binding en identificatie met de afdeling of lokale partij minder sterk kan zijn. Onderzoek naar het functioneren van deze – in aantal toenemende – extern gerekruteerde raadsleden is dan ook gewenst.

²⁷ Het hier geschetste probleem doet zich niet uitsluitend in Nederland voor; ook in Duitsland 'gibt es stellensweise Schwierigkeiten, genügend Kandidatinnen und Kandidaten für die Wahlen zu den lokalen Vertretungskörperschaften zu finden', zie: Markus Klein e.a., 'Wer kandidiert für wen? Rekrutierungspotenziale politischer Parteien und kommunaler Wählergemeinschaften im Vergleich', in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 52(2021), nr. 1, 43-58; 43. Ook in Denemarken klinken geluiden dat het aantal kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen te laag is, zie: Ulrik Kjaer, 'The Decreasing Number of Candidates at Danish Local Elections: Local Democracy in crisis?', in: *Local Government Studies* 33 (2007), nr. 2, 195-213.

²⁸ Overigens is de teloorgang van met name het CDA en de PvdA, beide niet alleen op landelijk maar ook op decentraal niveau bestuurderspartijen met een lange traditie, is wat de kandidaatstelling betreft niet zonder risico's voor het politieke bestel. Jan-Jaap van den Berg, secretaris van het aan de PvdA gelieerde Centrum voor Lokaal Bestuur heeft erop gewezen dat het tweetal als volkspartij lange tijd 'Nederlanders met uiteenlopende achtergronden verenigde en klaarstoomde voor bestuurlijke functies'. Door hun electorale marginalisering is daarvan nog maar weinig over. 'De onttakeling van het PvdA-apparaat betekent het verlies van in decennia opgebouwde kennis en ervaring in het scouten en scholen van kandidaat-politici.' Zie Jan-Jaap van den Berg, 'Val PvdA risico. Gevolgen voor kwaliteit openbaar bestuur', in: *Binnenlands Bestuur*, 2017, week 16, 45.

Is het rekruteren van voldoende kandidaten vaak lastig, het vinden van kandidaten uit ondervertegenwoordigde groepen (vrouwen, jongeren, migranten, lager opgeleiden) is door de bank genomen eveneens problematisch. De enquête van 2018 toonde een lichte verbetering, die zich in 2022 slechts gedeeltelijk voortzette. Nog altijd zijn witte mannen ouder dan 50 jaar in de gemeenteraden sterk oververtegenwoordigd. Deels zal dit het gevolg zijn van de samenstelling van de ledenaanhang van de Nederlandse partijen, die het selectoraat vormen: ‘het gemiddelde partijlid is een is een hogeropgeleide oudere man’, zo stelde de politicologe Josje den Ridder vast – weliswaar bijna tien jaar geleden, maar er is weinig reden om aan te nemen dat dit tegenwoordig substantieel anders zou zijn.²⁹ Het landelijk partijbureau kan de afdelingen van dienst zijn bij het vinden van kandidaten voor meer diverse lijsten, net als bij het vinden van voldoende geschikte kandidaten. In het algemeen is het overgrote deel van de afdelingen tevreden over de landelijk verleende assistentie; de helft van de lokale partijen was content met de steun van de in februari 2019 ingestelde Kennispunt Lokale Politieke Partijen (KLPP).

Resumerend: net als in 2018 laat het in 2022 uitgevoerde onderzoek zien dat de plaatselijke partijafdelingen voor hun kandidaatstelling gebaat zijn bij een zekere informalisering (dat wil zeggen: enige relativering van het formele partijlidmaatschap als het gaat om het rekruteren van niet-leden) alsmede bij een verdere professionalisering (in de vorm van een efficiënte, gerichte ondersteuning door het landelijk partijbureau). Bij lokale partijen ligt dat wat het eerste punt betreft anders: zij functioneren en rekruteren doorgaans al op meer informele wijze. Zij ontbeerden echter lange tijd professionele ondersteuning, maar konden in de aanloop naar de raadsverkiezingen van maart 2022 voor het eerst een beroep doen op het KLPP.

Naar het zich laat aanzien zullen de lokale partijen op redelijk korte termijn over ruimere financiële middelen beschikken om de kandidaatstelling op meer professionele leest te schoeien, of om hun kandidaten door scholing voor te bereiden op het raadslidmaatschap.³⁰ Onderdeel van de in december 2022 gepubliceerde ontwerp-Wet op de politieke partijen is een regeling om lokale partijen te subsidiëren. Daarmee lijkt het ongelijke speelveld in het gemeentelijke politieke domein wat

²⁹ Josje den Ridder, *Schakels of obstakels? Nederlandse politieke partijen en de eensgezindheid, verdeeldheid en representativiteit van partijleden* (z.pl., 2014), 59. Zie ook Grimberg en Vollaard, ‘De rekrutering en selectie van kandidaat-gemeenteraadsleden’.

³⁰ Uit onderzoek in 2020 bleek dat ‘vooral raadsleden van lokale partijen’ zich na de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 niet goed voorbereid voelden op het raadswerk; zie De Koster, ‘Animo raadsleden voor nieuwe termijn daalt’, 22.

egaler te worden: terwijl de afdelingen konden meeprofitieren van de overheids-subsidie voor de landelijke partijorganisatie waarvan zij deel uitmaakten, moesten de lokale partijen het immers zonder dergelijke steun stellen. Het heeft lang ge-duurd voordat Den Haag bereid was deze ongelijkheid aan te pakken, maar nu lijkt het er dan toch van te komen. Dat is niet alleen goed nieuws voor de lokale partij-en maar ook voor de lokale democratie, waarin zij immers een steeds grotere rol vervullen.